

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ОСІБ

Виконала : магістрантка 2-го курсу,
групи 8.2318-ср-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.А. Байдук

Керівник: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.філос.н. Капріцин І.І.

Рецензент: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.і.н. Приймак О.М.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної
філософії та управління

« ____ » _____ 2020 року
Т.І.Бутченко

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Байдук Олені Анатоліївни

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб

керівник роботи Капріцин Ігор Ілліч, д.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «29» травня 2019 року № 802-с

2. Строк подання студентом роботи 27 грудня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи Кабаченко Н. Система підтримки та допомоги бездомним Н. Кабаченко / Соціальна політика і соціальна робота. 2003. №1. С.61–73; Іванкова-Стецюк О.Б., Соха М.В. Альтернативні форми організації соціальної допомоги безпритульним у місті: добротинна діяльність громадських організацій і Церкви / О. Б. Іванкова-Стецюк, М. В. Соха. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук. праць. Харків. 2008. С. 417 -421.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб. 2. Уточнити поняття «соціальна робота», «реінтеграція», «бездомна особа», «безпритульна особа». 3. Визначити принципи та методи дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб. 4. Розглянути феномен бездомності, проаналізувати його причини та наслідки. 5. Визначити роль соціальних служб, благодійних фондів та організацій, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб в Україні. 6. Дослідити та проаналізувати поняття, види та форми надання соціальних послуг закладами соціального захисту бездомних осіб. 7. Виявити сучасний стан соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб на прикладі Центру обліку бездомних осіб м.Запоріжжя. 8. Здійснити порівняльний аналіз діяльності соціальних служб з реінтеграції бездомних осіб в Україні та в інших країнах світу 9. Визначити основні чинники оптимізації соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) _____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	29.05.2019	29.05.2019
Розділ 2	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	26.06.2019	26.06.2019
Розділ 3	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	28.09.2019	28.09.2019

7. Дата видачі завдання _____ 29 травня 2019 року _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2019	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2019	виконано
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2019	виконано
4.	I розділ	Червень 2019	виконано
5.	II розділ	Серпень 2019	виконано
6.	III розділ	Жовтень 2019	виконано
7.	Систематизація висновків	Листопад 2019	виконано
8.	Нормоконтроль	Грудень 2019	виконано

Студент _____ О.А. Байдук _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ І.І. Капріцин _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 77 сторінок, 70 позицій у списку літератури, 2 додатків.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, РЕІНТЕГРАЦІЯ, БЕЗДОМНІСТЬ, БЕЗДОМНА ОСОБА, БЕЗПРИТУЛЬНА ОСОБА

Мета дослідження: вивчення особливостей соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб та визначення основних чинників її оптимізації.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з бездомними особами.

Предмет дослідження: соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб.

Методи дослідження : аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення.

Гіпотеза: Оптимізація соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб потребує впровадження інноваційних форм та методів роботи, консолідації державних установ та недержавних організацій (благодійних та релігійних установ) задля максимального охоплення послугами бездомних осіб, а також реформування системи надання соціальних послуг шляхом покращення їх якості та ефективності.

Висновки:

1. На сьогоднішній день в Україні діє низка законів та нормативних актів щодо захисту бездомних осіб: ЗУ «Про основи соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей» від 2005 року, ЗУ «Про соціальні послуги» оновлений в 2019 році, ЗУ «Про свободу пересівання та вільний вибір місця проживання в Україні» тощо.

2. Система реінтеграції бездомних осіб являє собою комплекс заходів для здійснення процесу повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноцінних його членів.

3. Суб'єктами, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб, є підприємства, установи та заклади, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, а також інші недержавні суб'єкти (юридичні та фізичні особи).

SUMMARY

Diploma thesis consists of 77 pages, 70 literature sources, 2 annexes.

SOCIAL WORK, REINTEGRATION, HOMELESSNESS, HOMELESS PERSON, HOUSELESS PERSON

Research purpose is to study the features of social work on reintegration of homeless people and to determine the main factors for its optimization.

Research object is social work with homeless people.

Research subject is social work on reintegration of homeless people.

Research methods are analysis, synthesis, induction, deduction, generalization.

Research hypothesis is that optimizing social work on reintegration of homeless people requires introduction of innovative forms and methods of work, consolidation of state institutions and non-governmental organizations (charitable and religious institutions) in order to maximize the coverage of homeless people's services, as well as reform their social services delivery system by improving their quality.

Conclusions:

1. Nowadays, a number of laws and regulations on the protection of homeless persons are in force in Ukraine including: the Law of Ukraine "On the Basics of Social Protection of Homeless Citizens and Homeless Children" dated 2005, the Law of Ukraine "On Social Services" updated in 2019, the Law of Ukraine "On Freedom of Relocation and Free Choice of Residence in Ukraine" etc.

2. The system of homeless people reintegration is a set of measures for the process of bringing homeless people back to social life as its full members.

3. The entities that provide homeless people's reintegration are enterprises, institutions and establishments subordinated to central, local executive and local self-government bodies, as well as other non-state actors (legal entities and individuals).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ОСІБ.....	9
1.1. Історія становлення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб.....	9
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «соціальна робота», «реінтеграція», «бездомність», «бездомна особа» , «безпритульна особа».....	15
1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб	21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ОСІБ.....	26
2.1. Феномен бездомності: причини та наслідки	26
2.2. Роль соціальних служб, благодійних фондів та організацій, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб.....	29
2.3. Поняття, види та форми надання соціальних послуг закладами соціального захисту бездомних осіб.....	37
РОЗДІЛ 3. ФАКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БЕЗДОМНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ	45
3.1. Сучасний стан соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб на прикладі Центру обліку бездомних осіб м. Запоріжжя.....	45
3.2. Порівняльний аналіз діяльності соціальних служб в реінтеграції бездомних осіб в Україні та в інших країнах світу	55
3.3. Основні фактори оптимізації соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб в Україні.....	62
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	68
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Унікальність такого суспільного феномену як українська бездомність основним чином пояснюється відсутністю надзвичайно важливого інституту реєстрації бездомних осіб, що є основною умовою доступу кожної особи до втілення нею її конституційних прав та свобод як громадянина України. Саме відсутність юридичних прав на житлове приміщення (права власності або права проживання) зумовлює неможливість виконання передбаченого законом обов'язку реєструватися за місцем проживання. Таким чином відсутність місця реєстрації як наслідок спричиняє втрату чи обмеження доступу до практично всіх прав і можливостей, необхідних людині для збереження соціального статусу та подолання бездомності (офіційне працевлаштування, освіта, участь у виборах, доступ до послуг медицини та соціального забезпечення).

Існуюча проблема бездомних осіб в Україні деформує соціальне середовище, руйнує фізичне, психічне та духовне здоров'я людей, а також суттєво знижує їх життєву, громадську позицію та рефлексію, погіршує моральний стан та збільшує соціальну напругу в суспільстві.

Статус бездомної особи на жаль спричиняє високий ризик скоєння правопорушень, вірогідність якого зростає в умовах відсутності системи соціальної підтримки та послуг, організацій та фахівців які б працювали б з цією групою клієнтів. Потрапивши в складну, а інколи навіть безвихідну життєву ситуацію та втративши надію і віру у можливість самостійного подолання такої затяжної кризової ситуації, бездомні особи потребують допомоги та втручання держави у вирішенні цілого комплексу своїх соціальних проблем, подолання яких забезпечить повернення цих осіб до нормального способу життя.

Проблемна ситуація полягає у тому, що масштаб та надзвичайна гострота проблеми бездомних громадян потребує комплексного підходу, застосування та удосконалення вже існуючих ефективних технологій, методів та форм соціальної роботи, удосконалення діяльності державного сектора системи

соціального обслуговування, залучення громадських та благодійних організацій, а також прийняття нормативно-правових актів, що спрямовані на активізацію комплексного підходу та закріплення гарантій отримання медичної, соціально-психологічної, юридичної допомоги, а також запровадження в державі дієвої системи реінтеграції бездомних громадян.

Про актуальність проблематики соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб свідчить велика кількість наукових праць та досліджень. Так, про практику роботи з бездомними особами йдеться у роботах Н. Кабаченко, Л. Соловій, С. Ананко, М. Сохи; у галузі надання соціальних послуг Т. Журавель, В. Калівошко, О. Кочемировської, В. Проскури та ін.

Незважаючи на велику кількість праць відчизняних науковців питання удосконалення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб комплексно не досліджено, оскільки значне коло важливих питань, зокрема, щодо поняття, форм, видів соціальної роботи з даною групою клієнтів, системи реінтеграції зазначених осіб тощо, взагалі залишаються поза увагою науковців.

Потреба у детальному вивченні специфіки соціальної роботи з реінтеграції такої категорії осіб як бездомні люди, а також пошук та впровадження нових, дієвих методів та технологій їх реінтеграції зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: «Соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб».

Об'єктом дослідження виступає соціальна робота з бездомними особами.

Предмет дослідження – соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб.

Метою дослідження є вивчення особливостей соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб та визначення основних чинників її оптимізації.

Згідно з метою маємо такі завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб;
- здійснити уточнення змісту головних понять дослідження: «соціальна робота», «реінтеграція», « бездомна особа», «безпритульна особа»;

- обґрунтувати основні принципи та методи дослідження, що використовуються у даній роботі;
- розглянути феномен бездомності, проаналізувати його причини та наслідки;
- дослідити роль соціальних служб, благодійних фондів та організацій, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб;
- дослідити та проаналізувати поняття, види та форми надання соціальних послуг закладами соціального захисту бездомних осіб;
- дослідити сучасний стан соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб на прикладі Центру обліку бездомних осіб м. Запоріжжя;
- здійснити порівняльний аналіз діяльності соціальних служб з реінтеграції бездомних осіб в Україні та в інших країнах світу;
- розробити основні шляхи оптимізації соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у ньому пропонуються заходи щодо поліпшення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб.

Гіпотеза: оптимізація соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб потребує впровадження інноваційних форм та методів роботи, консолідації державних установ та недержавних організацій (благодійних та релігійних установ) задля максимального охоплення послугами бездомних осіб, а також реформування системи надання соціальних послуг шляхом покращення їх якості та ефективності.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ОСІБ

1.1. Історія становлення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб

Надзвичайно важливою проблемою, яка потребує комплексного дослідження та пошуку нових ефективних шляхів вирішення є проблема бездомності, а саме наявність такої вразливої категорії населення як бездомні люди. На жаль, ця проблема не є новою, оскільки існування бездомних та безпритульних людей спостерігається на протязі всього історичного розвитку людства та притаманне всім без винятку суспільствам.

Проблема захисту бездомних осіб є значущою, оскільки представляє собою інтерес не лише на національному рівні, а також і на світовій арені. Основним завданням світової спільноти є всебічне сприяння в забезпеченні гідного рівня життя для всіх без виключення громадян тої чи іншої країни включаючи також бездомних осіб.

На території сучасної України соціальна робота, щодо захисту та підтримки бездомних та нужденних осіб у цілому почалася з добродійності. Народи, які заселяли терени сучасної України завжди проявляли співчуття та милосердя до тих, хто потребує сторонньої допомоги та підтримки [1, с.29].

У стародавніх слов'ян (VI ст.) опіка та турбота за безпритульними особами була обов'язком територіальної громади [2, с.16].

За часів Київської Русі проявлялися гуманність, співчуття та милість у ставленні народу до бездоглядних і безпритульних. Для таких людей утворювались спеціальні заклади, прототипи сьгоднішніх притулків, які носили назву «божедомки». Функцію догляду та виховання дітей виконувало старше покоління. Населення допомагало безпритульним їжею, одягом, іграшками, теплими речами, які зносили до притулків [3, с.432].

У 996 році князем Володимиром було запроваджено Статут, згідно з яким на церкву та духовенство покладался обов'язок опікуватися закладами, які забезпечували допомогу хворим, бідним, бездомним та нужденним особам, для цього встановлювався своєрідний громадський збір «десятина».

У цей період історії підтримка дітей-сиріт та людей, які опинилися в скруті та фактично лишалися жити на вулиці, на державному рівні відбувалась не постійно. Як правило, проявлялись нерегулярні ініціативи з боку князів, в інших випадках саме громада та церква відігравала провідну роль у захисті та підтримці безпритульних та бездомних осіб. Християнство як релігія запроваджувало своєрідний культ благодійництва та пожертвування як зі сторони багатих, так і бідних. Тому, в ті часи бездомні та безпритульні, сироти нерідко знаходили у будинках населення прихисток, отримували їжу, теплі речі. Такі дослідники як К. Кузьмін та Б. Сутирін повідомляють, що така допомога від населення надавалася лише «своїм», тобто односільчанам, знайомим, про причини бездомності яких було відомо [4, с. 30].

Надалі, головну роль у соціальному захисті та підтримці вразливих верств займала християнська церква. Єпископом Переяславським Єфремом у 1091 році було створена лікарня для бідних та сиріт, де безкоштовно надавалися медичні послуги. Такі заклади пізніше були запроваджені та почали функціонувати в багатьох містах [5, с.20].

«Повчання дітям» Володимира Мономаха – це відома літературна пам'ятка XII ст., яка була основана на християнських догматах: любові до ближнього, прояву співчуття та розуміння до нужденного, покладає обов'язок на наступне покоління надавати допомогу та опікуватися над убогими та нужденими.

За часів Запорізької Січі при діючих монастирях створювалися благодійні заклади для сиріт, жебраків, поранених воїнів. Відкривалися школи та шпиталі для особливо вразливих верств населення. Підтримка, як правило, надавалася у виді натуральної допомоги(забезпечення продуктами) або шляхом надання різноманітних послуг.

Значна частина України в середині XVII ст. увійшла до складу Російської імперії. Цей період історії відомий розвитком такого суспільного явища як кріпацтво. Через постійне пригноблення поміщиками своїх кріпаків та підневільних людей, тяжкі умови їх життя, кількість біглих кріпаків часто поповнювали ряди бездомних та жебраків. Як правило, такі люди для пошуку притулку, їжі та інших засобів для існування направлялися в міста, найчастіше до Москви. На протидію цьому в кінці XVII ст. був розроблений проект Указу, який передбачав широку систему заходів, спрямованих на поступове зниження жебрацтва. Вперше з'явилася потреба зібрати всіх жебраків, виокремити з їх числа недієдатних та немічних і помістити їх у лікарні або монастирі. Для безпритульних дітей повинні були створитись спеціальні «двори», де б їх навчали грамоті та різноманітним ремеслам. Проте на жаль реалізувати даний Указ не вдалося.

У період, починаючи з XIV – до початку XVI століття, існували такі основні форми підтримки тих, хто потребує сторонньої допомоги, до числа яких належать бездомні особи: 1) церковна; 2) державна та 3) благодійність з боку заможних громадян, яка знаходилась лише зароджувалась [6, с. 225].

Указом від 1691 року знушення над жебраками та безпритульними особами набрало ще більших обертів. Основним змістом цього документу було розпорядження виселяти немісцевих жителів у міста, з яких вони приходили, а у разі повторного повернення, бити їх батогами та засилати примусово в Сибір у якості покарання за непослух. Особливістю цього явища було те, що переслідувались не лише жебраки, а також й ті особи, які проявляли співчуття до жебраків та давали їм милостиню. Як наслідок за таку добру справу благодійників карали нарахуванням пені.

Із розвитком грошового обігу з'явилося та значно посилювалося так зване професійне жебрацтво. 31 січня 1712 року Петро I видав Указ, який забороняв допомагати жебракам, порушення каралося штрафом до 5 крб. Цим же актом наказувалося будувати шпиталі для немічних, здійснювався заклик сплачувати благодійні внески, облаштовувати заклади для бездомних та сиріт.

Працездатних жебраків відправляли на посильну роботу, хворих та немічних – у богодільні, дітей-сиріт виховували у притулках, а з досягненням певного віку молодих юнаків часто віддавали у солдати. До 1775 року подібних Указів вийшло близько 70.

З XVIII по XIX століття допомога бідним, хворим, бездомним та сиротам стала престижною. Аристократи, промисловці та купці намагалися зробити якнайбільші внески для того, щоб зарекомендувати себе в очах спільноти [7, с. 24- 25].

Правління Катерини II стало знаковим у соціальному захисті бездомних та безпритульних. Саме за її ініціативами було прийнято низку нормативно-правових актів, які регулювали відносини у цій сфері, створено велику систему закладів для цієї категорії осіб [8].

Характерним для кінця XIX ст. є значний розвиток промисловості, внаслідок чого селяни почали виїжджати в міста. Саме в той момент почала видозмінюватися економічна роль сім'ї. Результатом таких змін було виникнення нової концепції соціального захисту, основою якої стала колективна відповідальність суспільства за утримання бідних, бездомних, вдів та сиріт [9, с.62].

Особливо великими темпами почала рости кількість бездомних осіб і безпритульних дітей в Україні на початку 90-х років. Розпад Радянського Союзу став головною причиною того, що значна кількість людей втратила роботу, зіштовхнулася з необхідністю переїздити на нове місце проживання, інколи і в інший населений пункт; зруйнувалися різноманітні соціальні зв'язки, які у разі необхідності надавали людині та сім'ям підтримку; родини опинилися в важкому фінансовому становищі, люди були змушені шукати нову роботу, нерідко і за кордоном; припинила функціонувати значна кількість дитячих закладів, тому як наслідок поступово зменшувалась можливість належного догляду за дітьми. Все це в свою чергу призвело до того, що багато вихованців дитячих будинків та дітей, які в минулому зростали в повноцінних родинах опинилися на вулиці, до того ж, збільшувалися випадки втрати житла

дорослими особами. Перша хвиля бездомності, таку назву в літературі здобув цей процес, триває з різною інтенсивністю та її характерними проявами і зараз [10, с.30-34].

За роки незалежності України ставлення суспільства до проблеми бездомності пройшло значну трансформацію: від подиву, осуду, зневаги та нерозуміння до нагальної потреби пошуку ефективних шляхів реальної допомоги особам, які зараз перебувають в соціальній ізоляції.

Об'єктивними причинами виникнення бездомності на нашу думку є наявність складної соціально-економічної ситуації в країні. Серед суб'єктивних причин, внаслідок яких громадяни втрачають житло та потрапляють в зону ризику є тривале знаходження особи в місцях позбавлення волі, що призводить до втрати місця реєстрації за попереднім місцем проживання; конфлікт між членами родини цієї особи по причині аморального способу життя бездомних осіб; тривале вживання алкоголю та наркотичних речовин; підписання договорів купівлі–продажу потенційною бездомною особою в стані алкогольного сп'яніння, різноманітні махінації щодо житла; сирітство; катастрофи та нещасні випадки.

Однією з вагомих причин невирішеності проблем бездомності за термінологією А. Рябчика є саме емоційне забарвлення даної проблеми [11].

Дійсно, бездомність як суспільне явище, здебільшого викликає у громадян відчуття роздратування, невдоволення, рідко в цих емоціях переважає співчуття, бездомні люди сприймаються як асоціальні елементи, що зловживають алкогольними, наркотичними, токсичними засобами.

Як синонім до поняття «бездомний» суспільна ментальність сприймає поняття «жебрак». Таке сприйняття бездомних породжує прояви байдужості та відстороненості до цієї загальносуспільної проблеми державного значення.

Як відмічає, досліджуючи масштаби та соціальні аспекти бездомності в Україні, Л. Соловій, соціально-демографічна структура бездомних досить строката. За оцінками дослідників, кількість безхатченків в Україні налічує

близько 30 тис. осіб, з них в Києві знаходиться більше 5 тис. осіб, про те ця цифра на жаль значно більша ніж її висвітлюють [12].

Більшість бездомних осіб – це особи працездатного віку, третину бездомних становлять жінки. Відповідно до проведених опитувань у 12 містах України, через розлучення втратили житло 13% опитаних бездомних осіб, через перебування в місцях позбавлення волі – 12%, через квартирне шахрайство – кожен десятий. Лише 5,6% відповіли, що їх влаштовує нинішнє становище, і тільки 4,4% не вважають за потрібне змінювати своє життя. Чверть опитаних вважає, що змінити нинішній «статус» неможливо.

Основна причина подібних суспільних настроїв – соціально-економічна ситуація в країні, про це сказали 70% опитаних респондентів.

Досліджуючи соціальні аспекти бездомності, дослідник М. Мінц наводить приклади суспільного розподілу бездомних осіб: через певну спеціалізацію на найнижчій ієрархічній сходинці знаходяться «пляшечники», тобто ті, хто існує завдяки збору скляних та пластикових пляшок. Трохи вище сходинку займають «металісти». Ця категорія людей збирає або краде металобрухт. Наступна категорія «інваліди» – це особи з обмеженими фізичними можливостями, які збирають милостиню у місцях найбільшого скупчення людей (вокзали, церкви, підземні переходи у великих містах, міський транспорт тощо). Значна кількість цих осіб, як правило, – чоловіки, одягнені у камуфляжну військову форму, так звані «афганці», що спеціально демонструють своє каліцтво для розчулення небайдужих людей. Інколи деякі з них свідомо роблять себе каліками, намагаючись таким чином викликати у перехожих співчуття та жалість до себе. Певна частина їх є резервом для кримінального світу [13, с.47-50].

Багато соціологів, досліджуючи проблему бездомності, в першу чергу звертають увагу на причини втрати людиною житла.

О. П. Демушкіна зазначає серед таких причин: недостатню кількість доступного для переважної більшості населення житла; низький рівень доходів; збільшення темпів безробіття; низький рівень впровадження соціальних

програм з соціальної підтримки малозабезпечених та інших категорій осіб; девіантна поведінка тощо [14, с. 318].

Низку даних причин можна розширити, додавши природні лиха, кредити, фінансові проблеми, розлучення, алкогольну, наркотичну залежності, квартирні махінації тощо.

Відомий дослідник М. Біонішев причини бездомності та безпритульності розмежовує на зовнішні та внутрішні. До перших вчений відносить низький зарібок, відсутність можливості придбати чи винаймати житло, низький рівень соціальної підтримки, насилля в родині, звільнення з місць позбавлення волі тощо. Серед внутрішніх причин вчений зазначає низький рівень освіти, психологічні особливості, нездатність пристосовуватись до змін у суспільстві тощо.

Н. В. Кабаченко пропонує для визначення поняття бездомності спершу з'ясувати, що таке дім [15, с. 220-221].

Поняття дому постійно змінювалось з часом, розвитком суспільства, економіки тощо. Підтвердженням цього є відомості про те, що в 50-ті рр. Минулого століття в Америці до групи бездомних прийнято було відносити самотніх чоловіків, які самотньо проживали в доступних самотніх готельних номерах. Відповідне уявлення базувалося на тому, що традиційно в ті часи американці вважали домом місце, де проживає вся родина, беручи за основу не наявність самотнього дому, в розумінні його як будинку, приміщення, а саме родинні зв'язки, сімейні стосунки.

Проте, вже через десятиліття з розвитком економіки, усе більшим ростом інфраструктури проживання окремо від родини, вибір квартири ближче до роботи, у більш зручному для себе місці, стали розповсюдженими. Це спричинило те, що попередні уявлення про бездомність втратили своє значення. В цей час бездомними стали вважатись люди, які не мають зареєстрованої постійної адреси проживання, місця, де вони можуть зберігати свою власність, куди повертаються після роботи.

Людей, які проживають на вулиці та сплять на вокзалах, покинутих будинках, традиційно прийнято вважати безпритульними. Проте, виходячи з цього, до числа бездомних варто зараховувати тих, хто користується послугами притулків для бездомних, будинків нічного перебування.

Для розв'язання даного протиріччя слід звернутись до результатів досліджень таких вчених, як Jerome Tognoli, F.A. Lewin [16, с. 360-361].

Серед наукових праць першого вченого можна дослідити «шість аспектів дому», а саме: вкоріненість, прив'язаність до місця; наступність, єдність та порядок; приватність, притулок, безпека і право власності; самоідентифікація та гендерні відмінності; дім як контекст соціальних і сімейних стосунків; дім як соціально-культурний контекст

Таким чином, дім – це особистий простір, де людина відчувається комфортно та безпечно, куди повертається, який символізує сім'ю, є засобом передачі родинних цінностей та традицій.

Дім – це індивідуальний простір, де людина «знаходить та реалізує себе», посилює свою життєву активність та відчуває свою суспільну значимість. Lewin окрім вказаних вище ознак говорить про те, що саме дім є ідентифікатором персонального статусу людини, є її центром діяльності.

Проте, існує і протилежна позиція. Вважається, що дім зазвичай люди асоціюють із комфортом, приватністю, стабільністю, безпекою, матеріальними умовами життя, можливістю до самовираження, контролем над ситуацією тощо. Отже, таким чином можна стверджувати, що, якщо людина все це отримує поза домом, мешкаючи на вулиці, відносити її до категорії «бездомний» є неправильним. На нашу думку, такий підхід є недоцільним, адже даху над головою така людина все ж таки має, відсутнє у неї місце, яке традиційно у суспільстві вважається домом, тому таку людину слід включати до категорії бездомних.

Вчені виділяють три форми відсутності житла: абсолютна відсутність, прихована та ризик втратити житло [17, с. 266- 267].

Поширеною ознакою для визначення особи як бездомної є саме абсолютна відсутність житла. Це означає, що в людини немає в прямому розумінні даху над головою, така людина спить на вулиці, в ліпшому разі – у спеціальних притулках або непристосованих для проживання місцях.

Другий вид відсутності житла – це прихована бездомність, яка є характерною для людей, у яких особисте чи орендоване житло відсутнє, проте вони мають змогу проживати у друзів та родичів. Таким чином, у особи десь проживати можливість є, але права на конкретне житлове приміщення у неї відсутні. Важливим є те, що в іншому випадку, вони були б приречені стати абсолютно бездомними.

Третій вид виражається в ризику стати бездомним. До групи ризику потенційних бездомних можуть належати ті, які звільняються з місць позбавлення волі, психіатричних закладів, у яких закінчується термін найму житла і орендувати інше змоги немає або ті, які ризикують з тих чи інших причин бути виселеними [17, с. 9-14].

На сучасному етапі допомога бездомним особам в межах соціальної роботи з їх реінтеграції має здійснюватися шляхом соціальної профілактики, а також в напрямі їх реабілітації та соціальної адаптації.

Сьогодні в Україні дуже важливо зрозуміти та прийняти деякі підходи до розв'язання соціальних проблем бездомних осіб. Так, наприклад у рамках спільного українсько-голландського проекту «Реінтеграція бездомних жінок у місті Києві» в Пущі-Водиці відкрито Центр соціальної адаптації. Головна мета цього проекту – подолати та знизити рівень гостроти проблеми безпритульності. Нідерландський інститут піклування та добробуту NIZW розробив модель соціального супроводу бездомних «Вісім кроків» з метою їх реінтеграції в суспільство. За цією системою будуть повертатися до нового життя особи, які знаходяться на реабілітації в Київському Центрі.

Автором моделі є експерт проекту, фахівець Інституту добробуту Нідерландів П.Ван Лейвен.

Перший крок – «звернення», на якому відбувається оцінка індивідуальних потреб бездомної особи. Потім проходить «первинна співбесіда» – більш глибоке вивчення потреб та можливостей. Третій крок – «зарахування до центру». Якщо перші три кроки оцінюють минуле бездомної особи, то четвертий – «аналіз ситуації» – створює уявлення про сьогодення. На наступному етапі складається індивідуальний план на майбутнє та розробка щодо його втілення в життя. Сьомий крок – «оцінювання» – допомагає визначитися з подальшими діями. Завершальним етапом є «вихід». Він настає, коли жінка повністю виконала індивідуальний план та залишає центр. У разі порушення внутрішніх правил також відбувається вихід, тільки безперспективний. Після проходження програми реінтеграції безпритульним допомагають працевлаштуватися, знайти житло та знайти своє місце в цьому світі.

Як слушно наголошує Н. Кабаченко, важливим інструментом формування політики щодо бездомних протягом кількох років є вивчення досвіду інших країн, зокрема Нідерландів, і місцевих проектів підтримки та надання послуг, що існують в Україні, – таких, наприклад, як Благодійний фонд «Дорога додому» у м. Одеса. Голландський досвід не випадково привернув увагу політиків і соціальних працівників. У цій країні кількість бездомних чи не найменша серед усіх країн Європейського Союзу: на 1000 осіб – одна бездомна особа. Сто двадцять різноманітних організацій, що діють у країні, пропонують бездомним людям близько 250 видів послуг [19, с. 229-235].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане можна дійти до висновку, що становлення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб пройшло великий шлях та трансформацію: від благодійності до надання кваліфікованої допомоги в межах сучасних соціальних закладів, які надають соціальні послуги бездомним особам.

Також було проаналізовано внесок різних вчених в дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб, серед них можна виокремити

таких: А. Рябчук, Л. Соловій, М. Мінц, О.П. Демушкіна, М. Біонішев, Н.В.Кабаченко та інших.

1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «соціальна робота», «реінтеграція», «бездомність», «бездомна особа», «безпритульна особа»

Центральним поняттям даної роботи є поняття соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб. Але спочатку треба визначити, що являє собою власне соціальна робота.

Соціальна робота – специфічний вид професійної діяльності уповноважених органів з надання державного і недержавного сприяння людині з метою забезпечення матеріального, соціального, культурного рівня її життя, надання індивідуальної допомоги людині, родині чи групі осіб [20, с.358].

Переважає більшість дослідників схиляються до визначення поняття соціальної роботи, запропонованого Національною асоціацією соціальних працівників США: соціальна робота – це професійна діяльність із надання допомоги індивідам, групам і спільнотам, посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цих цілей [20, с. 360].

Звернімо увагу, що в наведеному визначенні допомога охоплює вплив на здатність людини до соціального функціонування з метою її відновлення чи посилення. Отже, ідеться про активізацію людиною власних зусиль у скрутних життєвих ситуаціях. Окремі дослідники вважають, що самопомога, розвиток власних ресурсів, притаманних індивіду, групі та спільноті, значною мірою визначають сутність соціальної роботи.

Багато дослідників розширюють розуміння суті соціальної роботи, включаючи в неї як допомогу, так і взаємодопомогу в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій та взаємовідносин різних суб'єктів.

У зарубіжній науковій літературі все більшого поширення набуває психосоціальне трактування соціальної роботи, яке орієнтовано переважно на концептуальне обґрунтування індивідуально-особистісної психологічної та соціальної допомоги нужденним, хоча структурні її різновиди, орієнтовані на організаційно–колективні форми допомоги, роботу з групами нужденних, організаціями, що здійснюють різні види соціальної підтримки населення, як і раніше, залишаються актуальними.

Основним завданням соціальної роботи є подальший розвиток і вдосконалення форм, методів, способів та прийомів діяльності, що використовуються соціальним працівником для розв'язання соціальних проблем клієнтів, стимулювання активізації їх сил для зміни несприятливої складної життєвої ситуації. Саме соціальні працівники беруть участь у розробці та реалізації соціальної політики, виконанні спеціальних програм соціального захисту населення від деградації та соціальних ризиків та створенні необхідних умов для забезпечення функціонування людини.

Проаналізувавши поняття «соціальна робота» переходимо до розгляду наступного поняття кваліфікаційної роботи – «реінтеграція бездомних осіб».

Відповідно до ЗУ «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» термін реінтеграція тлумачиться наступним чином:

Реінтеграція бездомних осіб та безпритульних дітей – це процес повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноцінних його членів.

Система реінтеграції бездомних осіб – це комплекс заходів для здійснення процесу повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноцінних його членів [21, с.353].

Важливим поняттям даної роботи є «бездомна особа», але перш ніж перейти до визначення цього терміну необхідно розглянути такий феномен як бездомність.

Бездомність – це соціальне становище людини, яке характеризується відсутністю у неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати), яке б ця

особа могла використовувати для проживання/перебування та за адресою якою вона могла бути зареєстрована [21, с.353-354].

Поруч з поняттям «бездомність» існує поняття «безпритульність».

Безпритульність – це стан людини, який пов'язаний із неможливістю фактично проживати/ перебувати у жиллому приміщенні, на яке вона має право.

В наш час існує багато концепцій щодо тлумачення феномену «бездомність» кожна з них наголошує на наявності кількох форм невідповідності суспільству.

В концепції солідарності цей феномен пов'язують з наявністю прірви та розірваних зв'язків між суспільством та індивідом, які виникли внаслідок невдалого функціонування тих чи інших соціальних інститутів, метою яких є об'єднання людей навколо загальноприйнятих соціальних норм та цінностей.

Основою концепції спеціалізації є розгляд взаємозв'язку поведінки та взаємодії індивіда з іншими людьми. Виключення особи з суспільства або її ізоляція пов'язана в першу чергу з наслідками власного вибору людини, або через ігнорування її іншими індивідами, або ж через певну дискримінацію.

Монополістична концепція пояснює виникнення такої категорії як бездомні особи через наявність у суспільстві ієрархії певних соціальних груп, при цьому кожна з цих груп підтримують соціальні зв'язки, але при цьому соціальна нерівність між ними (їх відносини не рівноправні та не рівноцінні). Таким чином існування саме такої суспільної ієрархії пояснює включення або в даному випадку виключення тієї чи іншої соціальної групи з ієрархії суспільства. Поруч з вищевказаними концепціями феномен бездомності та причини його виникнення можна розглянути через використання найпоширеніших теорій соціальної роботи, а саме структурної та психологічної (індивідуальної).

Бездомність найчастіше трактується як стан спричинений наявністю структурних та індивідуальних факторів. Структурне тлумачення бездомності практично не акцентує увагу на індивідові та його характерних особливостях, а пояснюється наявністю широкого переліку соціальних та економічних

факторів, в першу чергу це роль ефективності соціального забезпечення та поширеність бідності, можливість особи бути забезпеченою житлом та питань наявності в неї необхідного житла для проживання, саме відсутність цих факторів призводить до виключення чи ізоляції окремої особи з суспільства, що в свою чергу породжує виникнення бездомності.

Індивідуальна (психологічна) теорія пояснює це явище з позиції двох напрямів. Відповідно до першого кожна людина сама несе відповідальність за власну бездомність і саме тому заслуговує на осуд суспільства. Особи, які визначаються бездомними відповідно до цього напрямку, часто стереотипізуються як девіантні, бродяги, люди з алкогольною та наркотичною залежністю, жебраки, а також особи, які відбували покарання в місцях позбавлення волі. Прихильники другого підходу пояснюють, що людина стала бездомною особою внаслідок особистої неспроможності та неадекватної поведінки, за які вона не може нести відповідальність в повному обсязі.

Ще однією концепцією, яка розглядає бездомність, є концепція аномалій соціальної поведінки та розладів поведінки людини, які активно досліджувалися вітчизняними психіатрами Володимиром Полтавцем та Іреною Григою. Саме ці аномалії небажаної поведінки оцінюються негативно та зазнають обурення та осуду зі сторони суспільства, та визначаються як розлади поведінки людини. Вони можуть включати або навіть поєднувати в собі деякі з зазначених ознак: розлади процесів мислення та свідомості, непродуктивні стосунки з оточуючими людьми, порушення емоційної рівноваги, нестабільний характер соціальної ідентифікації та образу дій, нездатність дотримуватися загальноприйнятих вимог до зовнішнього вигляду, одягу та гігієнічних норм.

Отже, розлади поведінки включають таку поведінку людини, яка негативно оцінюється в суспільстві, особливо якщо вона стає причиною занепокоєння, розгубленості або порушує звичний хід життя людей, які мають безпосереднє відношення до особи (є її родичами).

Європейські країни та США вже великий проміжок часу намагаються вирішити проблему бездомності, розглядаючи її як надзвичайно важливу

суспільну проблему. У соціальній роботі з бездомними особами в США це поняття трактують більш вузько.

Основним питанням, яким переймаються соціальні працівники при роботі з бездомними особами, є питання – де доводиться спати людині сьогодні? Якщо людина не має де спати сьогодні, вона вважається бездомною.

Отже, таким чином, основною метою діяльності таких закладів є підрахунок кількості бездомних осіб та надання їм необхідної допомоги безпосередньо в момент звернення.

Європейська практика роботи соціальних закладів для бездомних трактує це питання по-іншому. Бездомні – це ті, у кого не має можливості мати житло. Для включення в категорію бездомних немає значення чи ночує така людина на вулиці, чи в притулках, нічліжках або інших соціальних закладах, чи просто перебуває чи тимчасово проживає у родичів чи знайомих.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що бездомність – це своєрідна позиція «на дні» суспільства, якій притаманне різке зменшення мобільності.

Наступними поняттями, які слід детально розглянути в кваліфікаційній роботі, є поняття «бездомна особа» та «безпритульна особа».

Термін «бездомний» є одновимірним терміном, який говорить про потребу людини у місці для ночівлі, фізичну потребу мати притулок, не спати надворі. В свою чергу, поняття «безпритульний» більше описує соціо-психологічну складову особистості. Це визначення описує людину, як таку що окрім відсутності житла (помешкання) існує без можливості контактувати з іншими представниками соціуму, відповідно при цьому вона втрачає певні зобов'язання та права перед суспільством.

Для звичайного громадянина України поняття «безпритульний» в першу чергу трактується як людина без постійного місця проживання, тобто бідна людина, яка не має власного житла, веде аморальний спосіб життя (вживає алкогольні напої, харчується залишками їжі, ніде не працює, має жахливий,

недоглянутий вигляд, що пов'язаний з відсутністю особистої гігієни, а також потенційно може бути схильною до вчинення злочинів).

До категорії «бездомні особи» можуть входити особи різного віку, стану здоров'я, особи, з різними причинами того, чому вони опинилися на вулиці тощо, наприклад: мігранти, інваліди, особи пенсійного віку, ті, які постраждали від торгівлі людьми, нещасних випадків природного чи техногенного характерів, особи, які перебували у місцях позбавлення волі, особи, до втрати житла якими призвели сімейні конфлікти тощо.

На нашу думку, бездомна особа в розумінні на побутовому рівні – це людина, яка опинилась у складних життєвих обставинах, бідності, злиденності, залишилась без даху над головою та потребує сторонньої допомоги.

З іншої точки зору, бездомна особа – людина, яка характеризується відсутністю житла, дому. У такої людини немає притулку.

Вона з різних причин позбавлена можливості користуватися власним житлом, орендованим приміщенням, перебувати у родичів, друзів. А у разі, якщо з'явиться така нагода, ця людина постійно ризикуватиме знову опинитися на вулиці.

Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» поняття бездомна та безпритульна особа трактуються наступним чином:

Бездомна особа – особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок [21, с.354].

Безпритульна особа – повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, непризначених та непридатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані [21, с.354].

Особа, яка має притулок – особа, яка отримує послугу тимчасового притулку в закладах для бездомних осіб та інших соціальних закладах та установах, що надають такий притулок [21, с.354].

1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб

Основним завданням соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб є розвиток і вдосконалення форм, методів, способів і прийомів діяльності, які використовуються для вирішення соціальних проблем бездомних осіб та стимулювання їх сил до виходу з складних життєвих обставин в яку вони потрапили.

Методологічною частиною дослідження фактично є трактування способів застосування теоретичних висновків у вирішенні проблеми реінтеграції бездомних осіб.

Методична (процедурна) частина – це сукупність прийомів і методів отримання інформації, це націленість на формування таких висновків, рекомендацій та пропозицій, які б сприяли б розв'язанню соціальних проблем, зокрема, соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб.

Таким чином методологічною основою дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб є методологічні принципи, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, вибір яких обумовлений особливостями його мети і завдань, об'єкта і предмету.

До методологічних принципів відносяться:

1) принцип діалектичного розвитку, що несе в собі розуміння безперервності розвитку та зміни будь-якого явища чи процесу. Цей принцип допомагає при вивченні соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб виявляти тенденції розвитку та становлення соціальної роботи з даною категорією осіб.

2) принцип всезагального зв'язку передбачає пошук зв'язку виникнення такої незахищеної категорії населення як бездомні особи з іншими явищами та процесами суспільного розвитку. Саме цей принцип обумовлює комплексний підхід до вивчення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб.

3) принцип діалектичної єдності теорії, експерименту та практики допомагає пошуку та впровадженню нових методів та технологій соціальної

роботи з реінтеграції бездомних осіб, таким чином поєднуючи емпіричну базу дослідження та наявність теоретичного матеріалу.

4) принцип історизму вимагає врахування конкретних умов розвитку соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб, а саме місця, часу, країни, культури, інституційних форм, певних обставин.

5) принцип об'єктивності – це один з найважливіших принципів наукової оцінки, тому що він вимагає від соціального працівника мінімізувати вплив особистісних і групових інтересів, настанов, упереджень та інших проявів суб'єктивізму у соціальній роботі з реінтеграції бездомних осіб.

До теоретичних методів дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб належать: аналіз, синтез, індукція, дедукція, історичний та логічний методи, узагальнення, порівняння та інші.

Аналіз застосовується постійно. Він полягає в уявному розчленуванні досліджуваного предмета на складові або виокремлення ознак предмета для вивчення їх окремо як частини цілого. Наприклад систему реінтеграції бездомних осіб розглядають як сукупність суб'єктів та об'єктів, яких поєднує спільна кінцева мета – повернення людини до суспільства як його повноцінного учасника.

Синтез – метод пізнання, за якого відбувається уявне з'єднання складних елементів досліджуваного предмета та його властивостей, розчленованого в результаті аналізу, і вивченні цього предмета як єдиного цілого. У процесі синтезу розкривається місце і роль кожного елемента в системі, досліджується їх вияв у предметі як єдність різноманітного.

Індуктивний метод полягає в тому, що загальний висновок робиться з окремих тез. Наприклад, результати вивчення окремих фрагментів та подій, фактів бездомності індуктивно узагальнюються. На цій підставі розкриваються загальні закономірності існування такого соціального явища як бездомність.

Дедуктивний метод полягає у виокремленні висновку із загального положення. У цьому випадку від загального, абстрактного повертаються до

конкретного, одиничного, але не до початкового положення, а до нового збагаченого знання про це конкретне.

Історичний метод застосовується у дослідженні історії становлення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб. Він полягає у вивченні розвитку соціальної роботи з бездомними особами, починаючи від її виникнення до її існування в сучасних умовах. Історичний метод також використовується при дослідженні понять «соціальна робота», «реінтеграція», «бездомна особа» та «безпритульна особа».

Логічний метод поєднує в собі засоби та способи логічного опису та пояснення таких явищ як бездомність та безпритульність. Застосування логічних засобів під час опису та пояснення такого явища як бездомність дозволяє уникнути помилок у визначенні напрямів запобігання його виникнення, а також дозволяє реалізувати логічно правильну процедуру подолання цього явища. Про те історичних фактів недостатньо для глибокого пізнання бездомності та системи реінтеграції бездомних осіб; факти необхідно систематизувати, узагальнити та зробити з них висновки. Тому без логічної обробки історичного матеріалу не обійтися під час дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб.

Формально-логічний та системний методи було використано при визначенні поняття соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб, характеристики форм та видів соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, системи заходів із соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей за законодавством України, складових елементів системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей.

Емпіричну основу дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб складають матеріали практики діяльності Департаменту соціального захисту населення та КУ «Центр обліку бездомних осіб» в м. Запоріжжя за 2018-2019 роки.

Отже підсумовуючи перший розділ нашої кваліфікаційної роботи ми маємо змогу зробити наступні висновки:

1) Соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб пройшла величезний шлях свого розвитку та становлення: починаючи від благодійності до сучасного розуміння соціальної роботи з бездомними особами з властивими їй методами та технологіями, які використовуються для здійснення реінтеграції бездомних осіб.

Також було проаналізовано внесок різних вчених в дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб, серед них можна виокремити таких: А. Рябчук, Л. Соловій, М. Мінц, О.П. Демушкіна, М. Біонішев та Н.В.Кабаченко та інших.

2) Уточнивши зміст основних понять нашого дослідження, ми маємо змогу визначити такі поняття як реінтеграція та бездомна особа.

Отже, реінтеграція бездомних осіб та безпритульних дітей – це процес повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноцінних його членів.

Бездомна особа – це особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок.

3) Основними принципами дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб є: принцип діалектичного розвитку, принцип всезагального зв'язку, принцип діалектичної єдності теорії, експерименту та практики, принцип системності та історизму.

Основними методами дослідження є теоретичні: аналіз та синтез, індукція та дедукція, історичний, логічний та порівняльний; емпіричні – первинний та вторинний аналіз документальних джерел та статистичної інформації.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ОСІБ

2.1. Феномен бездомності: причини та наслідки

Феномен бездомності має свою тривалу історію становлення. Суспільство до певної міри ігнорує цю проблему, а людей, які з нею зіштовхнулися, фактично підштовхує на соціальне дно. Саме тому першочерговим завданням, яке постає перед нами є розуміння суті самого феномену бездомність [22, с. 26].

Бездомність – це соціальне становище людини, яке характеризується відсутністю в неї місця, придатного для проживання (за виключенням державних, муніципальних або недержавних закладів для бездомних), так як у неї або немає прав на конкретне житлове приміщення, яке вона могла б використовувати для проживання, або можливості дані права реалізувати [23, с. 4].

Бездомні особи – це частина суспільства, тому все що відбувається в ньому, відображається на причинах, за наявності яких людина опиняється на вулиці.

Основні причини проблеми виникнення бездомності до цього часу в Україні аналізувалися, в основну, громадськими та благодійними організаціями.

Актуальності та широкого обговорення проблема бездомності набула через низку змін, які відбулися в Україні, в першу чергу це пов'язано із проявами складної соціально-економічної ситуації в країні, яка спричинила масштабні зміни в усіх сферах життя: політичній, економічній та соціальній [24, с.57].

Таким чином, до об'єктивних причин виникнення цього явища можна віднести наступні, а саме:

- трансформація економіки країни, ліквідація підприємств, зменшення кількості робочих місць, масове скорочення працівників;
- збитковість великої кількості підприємств;
- недосконалість чинного житлового законодавства;
- недосконалість фінансово-кредитної системи;
- низький рівень заробітної плати у працездатного населення та низький життєвий рівень українського суспільства в цілому;
- підвищення оплати комунальних послуг, неможливість сплатити борги щодо квартплати;
- відсутність відповідних спеціалізованих закладів та служб, які б опікувалися та допомагали маргінальним групам населення в ринкових умовах.

Важливо також пам'ятати, що поруч з об'єктивними причинами завжди існують і суб'єктивні причини, внаслідок яких громадяни втратили житло, а саме:

- розлучення та конфлікти в родині;
- відбування покарання в місцях позбавлення волі;
- втрата соціальних зв'язків та житла через алкогольну чи наркотичну залежність, психічні розлади, захворювання на ВІЛ/ СНІД;
- втрата службового житла;
- добровільний продаж квартири або будинку після втрати роботи або з метою придбання житла меншої площі для створення власної справи;
- незаконні правочини з житлом, шахрайство;
- сирітство;
- катастрофи та нещасні випадки [25, с.29-33].

На жаль в Україні відсутня достовірна статистична інформація, щодо кількості бездомних осіб та причин їх бездомності, але навіть дані, що існують, дозволяють лише зробити припущення щодо розподілу основних причин бездомності.

Одними з основних причин бездомності є в'язниця, сімейні проблеми, особистий вибір, втрата роботи, махінації з нерухомістю. Останні дві належать

більше до проблем сьогодення. Натомість в'язниця, сімейні проблеми та особистий вибір є вже звичними для суспільства.

В'язниця. За різними даними приблизно третина усіх бездомних осіб втратили своє житло чи можливість в ньому проживати внаслідок тривалого відбування покарання в місцях позбавлення волі. Довготривала відсутність ув'язненого вдома зумовлює руйнування сімейних та інших соціальних зв'язків, та як наслідок призводить до втрати місця реєстрації. Таким чином повернутися колишньому ув'язненому до нормального життя після в'язниці буде вкрай важко.

Втрата житла. Велика кількість потенційних бездомних осіб власноруч продає своє житло чи потрапляє до різних житлових афер та махінацій. Щороку кількість обманутих осіб зменшується, оскільки люди самі йдуть на продаж чи так званий «вигідний обмін» житла через бідність, алкоголізм чи наркоманію.

Сімейні проблеми. 15- 20% від усієї кількості бездомних потрапляють на вулицю через сімейні негаразди та конфлікти в родині. Сімейні конфлікти можуть виникати через безробіття, алкоголізм, наркоманію, аморальний спосіб життя певного члена родини. Таким чином наявність саме таких причин дає змогу засвідчити відсутність міцних сімейних відносин, ослаблення інституту сім'ї в українському суспільстві.

Алкоголізм, вживання наркотичних та психотропних речовин. Суспільно шкідливі наслідки надмірного споживання алкоголю в Україні не обмежуються дрібними проблемами на ґрунті побутового пияцтва, роль алкоголю набирає великих обертів, та як наслідок спричиняє збільшенню розмірів смертності населення та втрат здоров'я. Також ознаки такого зловживання алкоголем можна прослідкувати в розлученнях, руйнуваннях сімей, бездомності дорослих, безпритульності та бездоглядності дітей [26, с.24].

Не менш важливим фактором втрати житла та виникнення проблем в родині є таке суспільно негативне явище, як вживання наркотиків, що створює сприятливі умови для розповсюдження суспільно – небезпечних захворювань.

Втрата роботи. П'ята частина всіх бездомних осіб опиняється на вулиці через втрату постійного місця роботи. Варто зазначити, що основні проблеми безхатченків пов'язані не лише з відсутністю у них житла, скільки з неможливістю внаслідок цього реалізувати більшість своїх громадянських прав, найголовніше з яких – це можливість працювати.

Особистий вибір. За твердженням психологів, ця причина дуже умовна. Людині важче визнати, що до бездомності її довели життєві негаразди, аніж сказати, що це її власний вибір. Інколи, внаслідок певних життєвих чи особистих обставин, такі люди свідомо руйнують всі соціальні зв'язки зі своїми рідними та близькими, як наслідок потрапляють на соціальне дно та стають асоціальними особами.

Підсумовуючи вищевикладене можна дійти до висновку, що до категорії «бездомні особи» можуть входити особи різного віку, стану здоров'я, особи, з різними причинами того, чому вони опинилися на вулиці тощо, наприклад: мігранти, інваліди, особи пенсійного віку, ті, які постраждали від торгівлі людьми, нещасних випадків природного чи техногенного характерів, особи, які перебували у місцях позбавлення волі, особи, до втрати житла якими призвели сімейні конфлікти тощо.

2.2. Роль соціальних служб, благодійних фондів та організацій, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб

Реінтеграція (від лат. відновлення, набуття цілісності) – це процес повернення людини в суспільство в якості повноцінного, активного та незалежного його члена та відшкодування втрат попередніх громадських зв'язків, досягнення належного психологічного стану особи тощо. Дуже важливим процесом під час реінтеграції бездомної особи є її соціалізація, тобто система заходів, які спрямовані на засвоєння людиною необхідних навичок, знань, вмінь, цінностей та норм, які забезпечать в подальшому її повноцінне існування в суспільстві.

На основі опрацювання положень Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», можна зробити висновок, що система реінтеграції цієї категорії населення поєднує в собі низку складових: суб'єктів, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб і безпритульних дітей; соціальні послуги, які отримують бездомні особи і безпритульні діти; установи соціального захисту (або інші організації), які надають ці послуги. Шляхом цілеспрямованої взаємодії першого та третього елементів ефективним буде забезпечення бездомних осіб і безпритульних дітей соціальними послугами, які є основою реінтеграції великої кількості даних осіб у суспільство.

Система суб'єктів, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб і безпритульних дітей складається з органів загальної та спеціальної компетенції. Критерієм такого розподілу виступає обсяг та зміст повноважень того чи іншого суб'єкта [27].

До суб'єктів загальної компетенції належать: Міністерство соціальної політики України та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Міністерство соціальної політики України здійснює координацію роботи з соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей та їх соціально-психологічної реабілітації. До центральних органів виконавчої влади при Міністерстві соціальної політики належать: Департамент соціальних послуг, Відділ з питань надання гуманітарної допомоги, Департамент сім'ї та дітей, Управління в справах бездомних громадян та інших груп ризику тощо.

Відповідно до ст.23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999р. зазначені юридичні особи в межах території конкретної адміністративно-територіальної одиниці створюють мережу центрів обліку бездомних осіб, закладів їх соціального захисту, працюють над покращенням матеріально-технічної бази таких закладів та якості соціальних послуг для даної категорії громадян; реалізують заходи соціального патронажу щодо осіб, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, що

має важливе значення для профілактики бездомності та безпритульності, реінтеграції; приймають рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію спеціальних закладів (будинків-інтернатів) для осіб похилого віку та тих, які відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк; вирішують ряд питань, які направлені на реінтеграцію та профілактику дитячої безпритульності: встановлення опіки, піклування, виховання, влаштування дітей, які з низки причин опинилися без піклування батьків.

Серед делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних міських рад (створюваних радами виконавчих комітетів управлінь, відділів) відповідно до Закону України « Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997р. закріплені функції щодо: забезпечення реалізації заходів профілактики бездомності та безпритульності та реінтеграції даної категорії осіб: влаштування до відповідних закладів соціального захисту інвалідів та осіб похилого віку, дітей, які позбавлені батьківського піклування, – до сімей на виховання; патронаж осіб, які відбули покарання у виді обмеження або її позбавлення на певний строк; організація надання соціальних послуг для бездомних осіб; забезпечення профілактики бездомності, шляхом реалізації низки направлених на це заходів.

До суб'єктів загальної компетенції, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб, слід віднести заклади, установи та органи, з якими працюють заклади соціального захисту бездомних осіб.

До спеціальних суб'єктів, діяльність яких пов'язана з реінтеграцією бездомних громадян, також належать Відділ надання соціальних послуг бездомним особам та іншим групам ризику при Управлінні у справах людей похилого віку та надання соціальних послуг Міністерства соціальної політики України та діючий на постійній основі дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України – Рада з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі [28].

Завданнями Ради з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, відповідно до постанови Кабінету

Міністрів України «Про Раду з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі» від 30.06.2010 р. № 538, є: внесення Кабінету Міністрів України та реалізація пропозицій та рекомендацій в сфері політики держави з соціального захисту даної групи населення; регулювання діяльності органів виконавчої влади, до відання яких належить соціальний захист бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі; визначення шляхів вирішення проблем, які з'являються в процесі реалізації державної політики в цій сфері, за допомогою вивчення причин їх появи та всебічного дослідження проблемної ситуації; бере участь в зміні та вдосконаленні нормативно-правової бази, якою регулюється сфера соціального захисту цих осіб, шляхом складання проектів нормативно-правових актів; сприяє діяльності центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в сфері соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, шляхом дослідження результатів їх діяльності та контролю за ефективністю виконання органами виконавчої влади їх функцій в даній сфері. Крім цього, Рада досліджує діяльність установ, підприємств та організацій, які займаються соціальним захистом бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Серед суб'єктів загальної компетенції, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб і безпритульних дітей, ми вважаємо за потрібне окремо виділити ряд закладів, установ та органів, з якими співпрацюють заклади соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, тобто спеціальні заклади, відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги бездомним особам, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного комітету України у справах національностей та релігій, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19.02.2009 р. № 70/411/101/65/19/32, а саме: органи заклади охорони здоров'я, Державна міграційна служба, органи внутрішніх справ тощо.

Серед спеціальних суб'єктів, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб, також слід виділити заклади соціального захисту даної категорії. Такі заклади, відповідно до ст. 19 Закону «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», мають право створюватись органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями (релігійними, громадськими, благодійними тощо), окремими фізичними особами.

Серед закладів, законодавець виділяє дві групи, залежно від категорії осіб, які є їх клієнтами, основується на особливостях цільової групи, які визначаються віковими психологічними відмінностями: а) для бездомних осіб (будинки нічного перебування, центр реінтеграції бездомних осіб, соціальний готель тощо) осіб.

б) для безпритульних дітей (притулок для дітей служби у справах дітей, (соціально-реабілітаційний центр), центр соціально-психологічної реабілітації дітей.

Особливої уваги заслуговує центр реінтеграції бездомних громадян [29]. Діяльність даного закладу, відповідно до Типового положення про центр реінтеграції бездомних осіб, затвердженого Наказом Міністерства праці та соціальної політики України, направлена, в першу чергу, саме на повернення бездомних осіб до повноцінного життя в суспільстві, шляхом забезпечення їх різними соціальними послугами: побутовими, медичними, педагогічними, економічними, інформаційними, юридичними, сприяння у працевлаштуванні, забезпечення притулком та іншими. Для зарахування до такого закладу, тобто – отримання відповідних соціальних послуг, клієнт підписує угоду. Такі центри можуть мати різні спеціалізації, залежно від типу клієнтів, наприклад, – для жінок, чоловіків, сімей або осіб з алкогольною або наркотичною залежністю. Особливістю є те, що безпритульні діти можуть бути клієнтами закладів лише разом з батьками або одним із них. Клієнт центру бере активну участь в його функціонуванні, має право надавати пропозиції стосовно поліпшення якості обслуговування, впровадження нових програм тощо.

Закладом, який, на нашу думку, відіграє основну роль у процесі реінтеграції бездомних, є центр їх обліку [30], адже саме із взяття на облік починається робота з такою людиною. Значна частина суб'єктів загальної компетенції, які забезпечують реінтеграцію бездомних і безпритульних, відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги бездомним особам, затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного комітету України у справах національностей та релігій, Державного департаменту України з питань виконання покарань, тісно співпрацюють саме з центрами обліку в сфері відновлення документів, обміну інформацією про бездомних осіб тощо.

Таким чином, у процесі своєї реінтеграції бездомна особа, відповідно до Закону, повинна пройти через наступні заклади соціального захисту:

1) Центр обліку. Підставою для взяття на облік є звернення бездомного чи його виявлення відповідними органами, службами тощо.

2) Будинок нічного перебування – тут у бездомного з'являється можливість бути забезпеченим місцем для ночівлі, отримувати різні соціальні послуги для задоволення первинних потреб.

3) Центр реінтеграції. Діяльність даного закладу повністю направлена саме на повернення людини до нормального життя в суспільстві, а не просто забезпечення базових потреб.

4) Соціальний готель [31, с. 233]. Завершальний етап для бездомного. Тут він отримує в першу чергу житло (окремий номер чи кімнату), умови якого найбільше наближені до тих, в яких проживає звичайне населення.

Велику групу становлять суб'єкти – окремі фізичні особи, які забезпечують реінтеграцію бездомних і їх групи: 1) фахівці відповідних закладів; 2) члени громадських об'єднань, благодійних, релігійних, волонтерських організацій; 3) окремі фізичні особи, які добровільно,

безоплатно та безкорисливо виконують соціально направлені роботи та надають послуги.

Слід зауважити, що однозначно класифікувати їх залежно від того, який обсяг функцій вони виконують дуже важно, адже вони можуть займатися соціальною підтримкою не лише бездомних та безпритульних, так і представників інших соціально вразливих верств населення одночасно. У першому випадку вони належатимуть до спеціальних суб'єктів, у другому – до суб'єктів загальної компетенції.

Значну роль у процесі реінтеграції бездомних осіб та безпритульних дітей відіграють недержавні організації. На сьогоднішній день майже третина закладів для бездомних осіб і безпритульних дітей утворена саме цими суб'єктами [32, с.519].

Варто зазначити, що найвагомійший внесок у процес реінтеграції бездомних та безпритульних роблять члени благодійних, волонтерських чи релігійних організацій, громадських об'єднань. Застосовуючи нові, нетрадиційні методики роботи з такими людьми, реалізуючи різні соціальні програми, такі об'єднання та організації досягають неабияких результатів.

Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. [33]. закріплює основні напрямки волонтерської діяльності, серед яких зазначені: надання допомоги особам, які потребують соціальної реабілітації, в числі яких малозабезпечені, бездомні, безпритульні, та догляд за людьми похилого віку, що має неабияке значення для профілактики бездомності.

На основі теоретичних узагальнень сучасних тенденцій щодо профілактики бездомності виявлено, що на відміну від державних закладів, громадські об'єднання та релігійні організації є більш успішними на ринку надання соціальних послуг для бездомних, оскільки саме вони

охоплюють більшу частину таких осіб та активніше працюють у конкретній громаді.

Як свідчать матеріали Ліги ресурсних центрів громадських організацій України «Громада» нині в Україні працює майже 4 тис. НДО (3821 організація). Напрямки їх діяльності у соціальній сфері досить широкі: реабілітація, медицина (8 %), права людини (8 %), жіночі організації (5 %), ветерани, особи з інвалідністю (12 %), благодійність (5 %), чорнобильські організації (5 %), діти, молодь (12 %). Тобто більше половини НДО (55 %) займаються вирішенням проблем соціальної сфери. Здебільшого, ці організації працюють за фінансової підтримки міжнародних фондів, таких як Фонд «Відродження», Фонд Ч.С.Мотта, Альянс міжнародного розвитку Counterpart (USAID), Жіночий консорціум США та інші.

Для вирішення завдань дослідження нами проводилося вивчення реалізації соціальних програм реінтеграції бездомних осіб різними благодійними організаціями та фондами. Після проведення моніторингу діяльності 5-ти НДО (Харківський міський центр реінтеграції бездомних осіб, Одеський благодійний фонд «Дорога до дому», Чернівецький центр адаптація для бездомних жінок, Всеукраїнський благодійний фонд «Соціальне партнерство» [34] та Київська міська громадська організація «Народна допомога») нами було визначено, що саме дві останні є найбільш потужними та ефективними у цій сфері [35]

Зокрема, Київська міська громадська організація «Народна допомога – Київ» була створена в 2005 році для захисту прав, сприяння соціальній інтеграції та надання допомоги бездомним людям Києва. На той час це була єдина громадська організація в Києві, що опікувалась проблемою бездомності.

Роботу з вуличного патрулювання та проект «Їжа на колесах» організація розпочала з 2006 року. Ця організація визначається як недержавне об'єднання громадян, створене з метою сприяння соціальній інтеграції, захисту прав та надання допомоги бездомним людям. На сьогодні «Народна допомога» активно

працює в трьох містах України: Чернівцях, Києві та Львові на ринку соціальних послуг бездомним та іншим соціально-незахищеним людям.

Всеукраїнський благодійний фонд «Соціальне партнерство» також тривалий час працює з бездомними. Нині організація реалізує 11 соціальних проектів, серед яких, на нашу думку найбільш інноваційним є «Театр для бездомних осіб». Бездомні, які проходять програму відновлення особистості в центрі, мають можливість відвідувати різні вистави в провідних театрах м. Києва. На думку соціальних працівників, саме програма «Театротерапія» допомагає людям швидше відчувати себе членами суспільства і більш успішно реінтегруватися в соціум. Серед учасників програми є особи, для яких похід у театр був першим в житті. Перед візитом в театр соціальні працівники підбирають для них костюми за програмою «Банку одягу». Крім цього, в рамках програми відновлення особистості бездомні можуть отримати професійні навички: навчитися малювати, шити, ремонтувати взуття.

2.3. Поняття, види та форми надання соціальних послуг закладами соціального захисту бездомних осіб

Одним із видів соціального захисту бездомних осіб, який відіграє чи не найвагомішу роль у процесі реінтеграції даних осіб у суспільство, є соціальне обслуговування.

На сучасному етапі розвитку в Україні система надання соціальних послуг бездомним особам та безпритульним дітям знаходиться лише на етапі запровадження. Соціальні послуги, які визначені на державному рівні надаються в тому чи іншому обсязі, тому не завжди або частково задовольняють потреби даної категорії населення. Основними причинами цього є відставання існуючих правових норм від суспільних відносин, які виникають у сфері захисту бездомних і безпритульних, через безперервні зміни в країні: погіршення екології, і як наслідок – збільшення захворюваності населення; розвиток науково-технічного прогресу, що породжує виникнення нових засобів виробництва, джерел для навчання, обміну інформацією тощо [36].

До запровадження нових видів соціальних послуг та ефективного надання вже існуючих виникають значні перешкоди, по-перше, складність організації системи їх надання через недостатність фінансування, недостатній розвиток інфраструктури на ринку соціальних послуг, неналагоджений процес взаємодії між державою та громадськими об'єднаннями, благодійними і релігійними організаціями тощо. До того ж, суспільство не розуміє всю серйозність проблеми бездомності в Україні, через що, знову ж таки, на низькому рівні залишається система взаємодії суб'єктів для вирішення проблеми на місцевому рівні, і як наслідок – загальнодержавному.

Від ступеня забезпечення соціальними послугами бездомних осіб, якості їх надання та отримання, прямо пропорційно залежить їх реінтеграція, тобто повернення до повноцінного життя в суспільстві та зведення до нуля негативного впливу на них вулиці, що і є кінцевою метою в процесі здійснення соціального захисту даної категорії населення.

Реінтеграція бездомних осіб здійснюється, в основному, шляхом отримання ними соціальних послуг.

Перш за все, вважаємо за доцільне дати визначення поняттю «соціальні послуги».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги – це комплекс дій спрямованих на забезпечення допомогою осіб,

окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх складних життєвих проблем. До таких обставин належать: спосіб життя, життєві звички та соціальне становище, а отже, не викликає сумніву той факт, що бездомні належать до соціальної групи, яка має право отримувати соціальні послуги.

Відповідно до думки О. О. Гірник, певна соціальна група осіб не може бути суб'єктом права на отримання соціальних послуг, адже відносини з соціального забезпечення оформляються з конкретною особою, тобто індивідуально та персоніфіковано, а не з певною групою таких осіб, навіть якщо потреби в них схожі. Саме такий підхід до клієнта дає змогу максимально чітко визначити його особливі, притаманні лише йому потреби [37, с.20].

На нашу думку, не можна погодитись з цією позицією, адже всіх осіб, які, відповідно до чинного законодавства, мають право на отримання соціальних послуг, можна умовно поділити на соціальні групи, залежно, наприклад, від тих складних життєвих обставин, які, власне, спричиняють виникнення відносин із соціального обслуговування: інвалідність, вік, відсутність житла тощо, відповідно, соціальними групами вважатимемо інвалідів, осіб похилого віку, бездомних осіб, безпритульних дітей тощо.

Найбільш вдалою, на нашу думку, є позиція Н. Б. Болотіної, відповідно до якої, соціальні послуги – це система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності [38, с.161-162].

Таким чином, соціальні послуги – це система заходів, направлених на досягнення результату у подоланні або пом'якшенні життєвих труднощів окремих груп населення, які надаються соціальними службами.

Таким чином, на підставі визначення поняття «бездомність» та позицій науковців у юридичній літературі, слід зробити висновок, що соціальні послуги бездомним особам – система заходів, спрямованих на досягнення результату у

подоланні або пом'якшенні життєвих труднощів, зумовлених відсутністю будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання, які надаються соціальними службами або окремими фізичними особами з метою реінтеграції бездомних осіб.

У ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» закріплюються види соціальних послуг та форми їх надання. За формами надання, послуги включають в себе: матеріальну допомогу (продукти харчування, одяг, взуття, засоби санітарно-гігієнічного призначення, інші предмети першої необхідності), та соціальне обслуговування (послуги, підтримку та сприяння для подолання життєвих труднощів, поліпшення становища осіб) [39, с.97-98].

Відповідно до ст. 1 Закону, соціальне обслуговування являє систему соціальних заходів, до яких належить підтримка, сприяння та послуги, що надаються соціальними службами окремим особам або групам населення, для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності.

Із визначення поняття «соціальне обслуговування», закріпленого у ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги», випливає, що соціальне обслуговування здійснюється у трьох формах: сприяння, підтримка та послуги.

Слушною є думка В. М. Литвиненко з приводу того, що законодавче визначення соціального обслуговування є недосконалим, адже неможливо чітко виявити, що законодавець мав на увазі під поняттями «сприяння», «підтримка» та «заходи» [40, с.75-77].

Виявляється, що соціальне обслуговування – це лише надання соціальних послуг особам, які зіштовхнулися з певними життєвими труднощами та потребують сторонньої підтримки для їх подолання або згладжування їх впливу на життя. В свою чергу, «сприяння», «підтримка» – це лише допоміжні дії спрямовані на отримання в подальшому особою соціальних послуг.

Серед науковців різняться погляди з приводу форм надання соціальних послуг. Так, група вчених, серед яких М. Л. Захаров, Е. Г. Тучкова, вважає, що винятково соціальні послуги є формою здійснення соціального обслуговування,

але під послугами розуміють як корисні дії, так і різноманітні матеріальні блага (їжу, одяг, житло тощо) [41, с.492].

Протилежне є думка Н. М. Стаховської та В. П. Галаганова, які вважають послуги лише однією з форм здійснення соціального обслуговування поряд із натуральною допомогою, пільгами тощо [42, с.132].

В. П. Галаганов серед форм здійснення соціальних послуг виокремлює: соціальні послуги, допомогу інвалідам, особам похилого віку тощо [43, с.437].

На думку Н. М. Стаховської, формами соціального обслуговування є послуги, пільги, натуральна допомога тощо

Протилежною до вище зазначених думок є позиція таких науковців, як Б. І. Сташків [44, с. 19], та В. М. Філіппова, що лише забезпечення громадян послугами є формою здійснення соціального обслуговування.

Крім цього, В. М. Філіппова під послугою розуміє і забезпечення осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, і матеріальні блага, тобто вважає послугу синонімом до натуральної допомоги [45, с. 363].

У ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» міститься перелік видів послуг, які надаються вразливим верствам населення в Україні: соціально-побутові, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-економічні, соціально-медичні, юридичні, інформаційні та послуги з працевлаштування тощо.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», бездомним, у спеціальних закладах для даної категорії осіб або поза ними, засобом соціального патрулювання, безкоштовно або платно можуть надаватися соціальні, юридичні, реабілітаційні, медичні, освітні послуги та тимчасовий притулок.

У Законі України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» поняттям «соціальні послуги» законодавець охопив соціально-побутові та соціально-економічні послуги; соціально-педагогічні перейменував на освітні; до переліку не включив психологічні, інформаційні та послуги з працевлаштування. Тому, потрібно привести положення даного

Закону до положень ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» у частині найменувань та змісту соціальних послуг.

Соціальні послуги – це надання найбільш вразливим верствам населення допомоги у грошовій або натуральній формі: продуктів харчування, одягу, взуття, засобів особистої гігієни, медикаментів, м'якого та твердого інвентаря тощо.

Поняттям «юридичні послуги» охоплюються дії із захисту прав і інтересів, надання консультацій з питань законодавства, забезпечення застосування заходів примусу та відповідальності до тих, хто вчиняє правопорушення стосовно осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах тощо.

В. Д. Волкова та Л. Н. Дешкова окремо виділяють медичну допомогу і медичні послуги. На думку даних авторів, медична допомога – це сукупність заходів, направлених на виявлення, лікування та профілактику хвороб, консультування закладами охорони здоров'я, суб'єктами господарювання різних форм, окремими особами, які займаються підприємницькою діяльністю, метою чого є забезпечення права кожного на охорону здоров'я, у планових, невідкладних чи екстремальних ситуаціях. У свою чергу, медичні послуги – це комплекс дій, направлених на підтримку хворого з метою захисту його життя і здоров'я [46, с.144-145].

О. О. Гірник пропонує ще одну класифікацію соціальних послуг: соціальне утримання, соціальну підтримку, соціальний догляд, соціальну роботу вдома, соціальне інформування та соціальне працевлаштування, виходячи з якої, бездомним особам та безпритульним дітям можуть надаватися такі послуги як: соціальне утримання (цілодобове отримання ними послуг за місцем знаходження надавача, тобто у закладі соціального захисту бездомної особи чи безпритульної дитини тощо); соціальний супровід (періодичні заходи, направлені на формування належної поведінки у особи); соціальне працевлаштування; соціальне інформування; соціальний догляд (для осіб, які потребують підтримки через проблеми зі здоров'ям) [47, с.20].

Питання якості соціальних послуг та ефективності їх надання на сьогоднішній день залишається досить суперечливим. Створення рівноправних умов взаємодії між особою, яка опинилась у складних життєвих обставинах, суспільством і державою для покращення рівня її життя, для його повноцінності й досягається шляхом забезпечення надання саме якісних послуг.

Неабияке значення в процесі досягнення ефективності соціального обслуговування громадян, які потребують сторонньої підтримки для подолання власних життєвих проблем, мають державні соціальні стандарти.

Стандарт соціальних послуг – це своєрідний засіб оцінювання роботи соціальних служб, спосіб дотримання прав споживачів соціальних послуг, а також основа для мотивації до розвитку та росту якості за рахунок конкуренції між надавачами.

Стаття 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2012-III314, містить поняття державних соціальних стандартів – це закріплені на законодавчому рівні соціальні норми, нормативи, їх комплекс, які є основою для визначення рівнів базових державних соціальних гарантій. У сфері соціального обслуговування для встановлення обсягів державних гарантій соціальної підтримки громадян, які її потребують, закріплюються: перелік, види та розміри соціальних послуг, надання яких фінансується коштом державного та місцевих бюджетів, страхових фондів; нормативи та норми надання; показники якості.

Для ефективності надання соціальних послуг бездомним особам та безпритульним дітям та повноцінності забезпечення їх даними послугами були прийняті Стандарти соціальних послуг, які встановлюватимуть вимоги до умов надання соціальних послуг, їх якості, граничні вартості певних послуг (наприклад, для проживання у соціальному готелі), конкретний обсяг та зміст послуг, які надаються особі за плату.

На разі в Україні, прийнято три стандарти у сфері надання послуг для бездомних осіб і безпритульних дітей: Стандарт соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб, затверджений наказом Міністерства соціальної

політики України № 596 від 19.09.2013 р. 315 та Державний стандарт надання притулку бездомним особам, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України № 495 від 13.08.2013 р. 316 , у сфері надання окремих послуг для бездомних осіб і безпритульних дітей – Державний стандарт підтриманого проживання бездомних осіб, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України № 372 від 03.04.2015 р. 317. Але, на нашу думку, прийняті стандарти надання соціальних послуг не є досконалими та потребують доопрацювання.

Державний стандарт соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб, на нашу думку, містить в собі ряд недоліків [48, с.1847].

У ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» закріплюється поняття реінтеграції як процесу повернення бездомної чи безпритульної особи до життя в суспільстві як повноцінних його членів. Виявляється, що даний результат досягається шляхом забезпечення таких осіб комплексом необхідних соціальних послуг. Тому, розглядати реінтеграцію та інтеграцію бездомної особи як окрему єдину послугу у п.1.1. Стандарту є недоцільним. Саме з такої позиції, не варто говорити про якість окремої цієї послуги, адже її ефективність та якість досягається у разі забезпечення надання комплексу якісних послуг, які забезпечують повернення бездомного до повноцінного життя в суспільстві.

До того, ж у законодавстві не закріплюється поняття «інтеграція бездомної особи та безпритульної дитини» у суспільство, тобто, процес входження особи до життя в суспільстві як повноправного його члена. Тому, доречним буде не вживати даний термін взагалі, а розглядати реінтеграцію в більш широкому розумінні – і як повернення, так і входження в суспільство вперше.

Проаналізувавши текст Стандарту, ми дійшли до висновку, що послуга реінтеграції (інтеграції) складається з окремих заходів, які за своїм змістом і є медичними, юридичними послугами, послугами з працевлаштування тощо.

Положеннями Стандарту не передбачається відповідальність осіб, які не забезпечують на належному рівні якість соціальних послуг, крім того, що внаслідок внутрішнього контролю якості, у разі розслідування, проведеного на основі скарги отримувача послуги, вноситься відповідний запис до особової справи отримувача та надавача відповідної соціальної послуги.

Якість послуг, які надаються бездомним особам та безпритульних дітям, залежить від низки факторів: системи мінімальних державних стандартів для суб'єктів, які їх надають; контролю з боку незалежно створених інспекцій або громадськості; впровадження ліцензій та розробка механізму ліцензування. для суб'єктів, які надають соціальні послуги; розвитку конкурентних відносин на ринку соціальних послуг.

Отже, ще багато етапів необхідно пройти Україні до створення такої системи, яка б дозволила надавати підтримку всім, хто її потребує, а найголовніше, щоб послуги, які надаються, були доступними і якісними.

РОЗДІЛ 3

ФАКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БЕЗДОМНИМИ ОСОБАМИ

3.1. Аналіз сучасного стану соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб на прикладі діяльності Центру обліку бездомних осіб в м.Запоріжжі

В попередньому розділі кваліфікаційної роботи було уважно досліджено та проаналізовано роль соціальних установ, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб. Тому наступним кроком в дослідженні соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб вважаємо за доцільне розглянути специфіку та особливості діяльності Центру обліку бездомних осіб Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), що знаходиться за адресою: м. Запоріжжя, вул. Рекордна, б. 9А.

З метою створення необхідних умов для забезпечення прав та свобод бездомних осіб, а також для можливості володіти інформацією стосовно кількості таких осіб, які потрапили в складні життєві обставини (знаходяться в стані бездомності та мають низку інших соціальних проблем) впроваджується їх облік. Саме облік бездомних осіб дає змогу окреслити реальні масштаби такої нагальної соціальної проблеми як бездомність та безпритульність, а також в свою чергу здійснювати та впроваджувати ефективну соціальну роботу ,основною складовою якої має бути реінтеграція бездомних осіб , які потрапили в складні життєві обставини та не можуть самостійно їх подолати. Облік бездомних осіб ведеться за місцем їх проживання або за місцем перебування на підставі особистого звернення або їх виявлення. Облік бездомних осіб за місцем їх проживання або місцем перебування ведеться відповідними закладами для бездомних осіб – центрами обліку, що створюються органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Центр обліку бездомних осіб є закладом соціального захисту, утвореним для виявлення та ведення обліку бездомних осіб. Центр надає послуги на підставі письмової заяви бездомним особам, які досягли 18-річного віку, у тому числі особам з дітьми, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах проживають та/або перебувають на території України.

У разі звернення до Центру бездомних осіб з дітьми працівники Центру інформують про виявлених дітей службу у справах дітей за територіальним принципом розташування. За згодою батьків діти направляються до притулків для дітей служб у справах дітей. Безпритульні діти, які звертаються до Центру без батьків, направляються до притулків для дітей служб у справах дітей за територіальним принципом розташування у супроводі працівників Центру [49].

Центр обліку бездомних осіб Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (далі – Центр) створено в 2008 році і вже більше 10 років переймається проблемами з якими стикаються бездомні особи нашого міста.

Основними завданнями Центру є:

- виявлення та ведення обліку бездомних осіб;
- забезпечення реалізації бездомними особами прав та свобод, визначених законодавством України;
- постановка на облік, в якості бездомної особи з видачею відповідного посвідчення;
- надання соціальної послуги представництво інтересів - допомога в оформленні або відновленні документів (паспорту); допомога в розшуку рідних та близьких; встановлення зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами тощо.
- видача направлення до 3 міської лікарні для флюорографічного дослідження;
- видача направлення до санітарної епідеміологічної служби для проведення санітарної обробки;
- здійснення соціального патрулювання;

– співпраця з громадськими, релігійними, благодійними установами та організаціями з питань надання допомоги бездомним особам.

Першочерговою соціальною послугою яку отримують всі бездомні особи, які звертаються до центру, є послуга консультування.

Соціальна послуга консультування – комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи, сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення/приспосовування обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи, сім'ї.

Зазвичай консультування відбувається у стаціонарних умовах, що передбачає контактне консультування отримувачів соціальної послуги, що здійснюється у спеціально обладнаному приміщенні, яке відповідає умовам, необхідним для забезпечення якісного консультаційного процесу, або за місцем перебування/проживання отримувача соціальної послуги (за потреби).

Також важливо зазначити що існує кілька видів консультування: індивідуальне, інформаційно – мотиваційне, вуличне.

1) Індивідуальне консультування – персональне консультування отримувача соціальної послуги, спрямоване на розвиток його компетентності щодо подолання складних життєвих обставин, мобілізацію ресурсів та потенціалу для подальшого запобігання їх виникненню.

2) Інформаційно - мотиваційне консультування – консультування з метою надання отримувачу інформації та підтримки, що допомагають йому прийняти усвідомлене рішення й оцінити ресурси щодо бажаних поведінкових змін.

3) Вуличне консультування – контактне консультування бездомних осіб в нестаціонарних умовах (поза приміщеннями в яких працюють соціальні працівники), у місцях, звичних для закритих щодо контактування соціальних груп (бездомних, осіб з алко-, нарко- та іншими видами залежності), у місцях, де вони мешкають, гуртуються, проводять час разом.

Основні заходи, що становлять зміст соціальної послуги консультування, передбачають:

- допомогу в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх розв'язання;
- надання інформації з питань соціального захисту населення;
- представництво інтересів;
- надання психологічної допомоги;
- допомога в зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків;
- сприяння в отриманні правової допомоги;
- сприяння в працевлаштуванні.

Центр надає бездомним особам соціальні послуги представництво інтересів та послугу соціальної інтеграції та реінтеграції.

Соціальна послуга представництва інтересів – надання допомоги особам, сім'ям, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом здійснення заходів, спрямованих на подолання/пом'якшення складних життєвих обставин, згідно з визначеними потребами.

Основні заходи, що складають зміст соціальної послуги передбачають: для бездомних осіб, осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк:

- допомогу в оформленні або відновленні документів;
- сприяння в реєстрації місця проживання або перебування;
- допомогу у розшуку рідних та близьких, відновленні родинних та соціальних зв'язків;
- сприяння у забезпеченні доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання/ перебування, встановленні зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами (державний стандарт соц. послуги представництва інтересів).

Соціальна послуга щодо соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб – це комплекс заходів з надання допомоги бездомним особам, що здійснюється протягом строку, необхідного для надання їм допомоги, і спрямований на поступове повернення бездомної особи до самостійного

повноцінного життя в суспільстві з урахуванням індивідуальних потреб та надання притулку.

Основні заходи, що складають зміст соціальної послуги передбачають:

- розвиток, формування та підтримка соціальних навичок;
- допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем та шляхів їх вирішення, складання плану виходу з складної життєвої ситуації;
- залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації;
- надання інформації з питань соціального захисту населення;
- представництво інтересів;
- допомога в отриманні безоплатної правової допомоги;
- допомога в оформленні документів;
- допомога в отриманні реєстрації місця проживання/ перебування;
- сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні;
- допомога у зміцненні / відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків.

Також фахівцями Центру здійснюється ще одна форма надання соціальних послуг – вулична соціальна робота (соціальне патрулювання) [50].

Вулична соціальна робота – це мобільна форма надання соціальних послуг, що здійснюється групою фахівців поза межами закладів для бездомних громадян.

Вулиця – це те місце, де людина без даху над головою працює, харчується, спілкується, спить тощо. Її повсякденні потреби зумовлені бажанням вижити, тому всі її дії, перш за все, спрямовані на задоволення базових потреб – їжа, одяг, притулок, безпека тощо.

Вулична соціальна робота полягає у своєрідному посередництві між соціальними службами та бездомними особами. Соціальний працівник, який працює на вулиці, набагато доступніший для бездомного, ніж той, хто працює у кабінеті. У цьому є головний позитив вуличної роботи – вона скорочує дистанцію між клієнтом та соціальним працівником, і в цьому ж її складність.

Виходячи з основної мети вуличної соціальної роботи можна окреслити її завдання:

- виявлення та облік бездомних осіб;
- надання або організація надання невідкладної допомоги бездомним особам, які опинились у кризовій ситуації, силами патрульної бригади або із залученням відповідних служб міста;
- дослідження причин і умов, які спричиняють виникнення та поширення бездомності у даному регіоні;
- інформування бездомних осіб про можливість отримання послуг;
- сприяння формуванню позитивної громадської думки про бездомних осіб з метою уникнення стигматизації та дискримінації щодо цих осіб;
- розроблення плану заходів, спрямованого на профілактику бездомності та надання допомоги бездомним в їх реінтеграції.

Для вирішення цих завдань соціальні працівники:

- виявляють та відвідують найбільш вірогідні місця перебування (скупчення) бездомних осіб у районах, районах міст тощо;
- надають бездомним особам соціальні послуги (роздача гарячої їжі, гігієнічних наборів (мило, зубна паста і щітка, гігієнічні прокладки, гребінці), необхідний сезонний одяг, білизна тощо);
- співпрацюють з органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади – праці та соціального захисту населення, охорони здоров'я, внутрішніх справ, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, об'єднаннями громадян, волонтерами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності стосовно надання бездомним особам комплексу необхідних послуг;
- здійснюють моніторинг наявності вільних місць у закладах для бездомних, що діють на території регіону (району, міста) для мотивування та направлення до них бездомних осіб;
- направляють інформацію про виявлених бездомних осіб до центрів (відділень) обліку бездомних громадян;

- сприяють поверненню в сім'ю або влаштуванню до закладів соціального захисту;
- підтримують зв'язок із клієнтами, які покинули вулицю;
- вживають профілактичних заходів щодо запобігання поширенню соціально небезпечних захворювань;
- проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу з бездомними особами щодо можливості отримання ними допомоги;
- розповсюджують рекламно-пропагандистську продукцію з адресами закладів, установ, організацій, пунктів тощо, де бездомні особи зможуть отримати послуги;
- проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо недопущення дискримінації та стигматизації стосовно бездомних осіб та можливості надання допомоги цій категорії населення;
- аналізують основні причини бездомності; визначають цільові групи бездомних осіб, їх основні проблемні питання та потреби;
- ведуть звітну документацію з метою оцінки ефективності роботи.

Соціальне патрулювання – мобільна форма надання соціальних послуг відповідними фахівцями (групою спеціалістів) поза межами закладу.

Соціальне патрулювання може здійснюватися працівниками закладів для бездомних осіб, соціального захисту дітей, представниками громадських та благодійних організацій.

Соціальний патруль – це команда, до складу якої включається не менше 3 осіб із числа таких працівників: соціальний працівник, медичний працівник, юрисконсульт, психолог реабілітолог та інші, які працюють у штаті установи.

Всього за час роботи Центру на облік було взято 1329 бездомних осіб. Станом на 01.02.2019 р. на обліку знаходилося 687 бездомних осіб, з них 59 було взято на облік в 2018 році.

Щотижня працівниками Центру здійснюється соціальне патрулювання з метою виявлення бездомних осіб, надання їм інформації про допомогу, яку

вони можуть отримати від організацій і установ міста. В минулому 2019 році було здійснено 48 рейдів та виявлено 28 бездомних осіб.

Отже, проаналізувавши роботу Центру обліку бездомних осіб Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) за період його діяльності з 2008 по 2019 рік, нам вдалося з'ясувати специфіку бездомності у м. Запоріжжі за такими складовими, як причини втрати житла, засоби існування та потреби, які є характерними для такої соціальної групи як бездомні особи.

З'ясувалося, що для багатьох бездомних та безпритульних осіб, особливо тих, хто має тривалий «стаж життя» на вулиці, надання притулку і харчування буває не достатнім. Основною проблемою залишається питання реєстрації місця проживання/ перебування бездомної особи.

Досвід роботи установ соціальної сфери м. Запоріжжя із бездомними особами свідчить про те, що однією з най болючих проблем є відсутність у даної категорії осіб реєстрації місця проживання.

На протязі 2008-2016 року Центром обліку бездомних осіб за юридичною адресою Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) було зареєстровано місце проживання більше 740 бездомних осіб. Це надало можливість вказаній категорії громадян звернутися до відповідних установ з питань оформлення пенсії, групи інвалідності, соціальних виплат, влаштування до будинків-інтернатів, вирішити питання із працевлаштуванням, оформленням документів тощо.

У квітні 2016 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» були внесені зміни до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [51, с.232], а саме введено в дію статтю 6-1. Особливості реєстрації місця проживання бездомних осіб в наступній редакції:

«Бездомні та інші особи, які не мають постійного місця проживання, реєструються за адресою спеціалізованої соціальної установи, закладу соціального обслуговування та соціального захисту, створених органами місцевого самоврядування.

Подання заяви про реєстрацію, зняття з реєстрації місця проживання таких осіб у порядку і строки, встановлені цим Законом, покладається на відповідну спеціалізовану соціальну установу, заклад соціального обслуговування та соціального захисту, де проживають зазначені особи».

Враховуючи той факт що багато установ соціальної сфери не надають бездомним особам послуг із проживання, зареєструвати місце проживання таких осіб не має можливості, що суттєво зменшує можливість надати такій категорії дієву допомогу.

12 грудня 2019 року Верховна Рада України внесла зміни до законопроекту «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Закон забезпечує права бездомних громадян у тому числі у сфері надання публічних послуг на території громади та забезпечує реформування системи надання соціальних послуг в умовах децентралізації.

Законом внесено до статті 61 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Згідно з ними, бездомні та інші особи, які не мають постійного місця проживання, реєструються за адресою спеціалізованої соціальної установи, закладу соціального обслуговування та соціального захисту, створених відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (раніше – органами місцевого самоврядування).

Подання заяви про реєстрацію, зняття з реєстрації місця проживання таких осіб у порядку і строки, встановлені цим Законом, покладається на відповідну спеціалізовану соціальну установу, заклад соціального обслуговування та соціального захисту, в яких зазначеним особам надаються соціальні послуги відповідно до Закону України «Про соціальні послуги».

Тому у кваліфікаційній роботі для вирішення цієї проблеми було запропоновано розробити новий метод соціального супроводу бездомних з метою їхньої реінтеграції в суспільство, а саме кейс-менеджмент. Основними цілями кейс-менеджера у роботі з бездомними особами є їх адаптація та реінтеграція в суспільство. В результаті кейс-менеджменту, бездомна особа (клієнт) не лише вирішує свої проблеми та задовольняє потреби, але й отримує знання та навички для їх профілактики в майбутньому.

Принцип полягає в розподілі процесу реінтеграції на складові та послідовну роботу на кожному етапі і над чітко визначеними цілями для досягнення очікуваного результату.

Першочерговим завданням було розробити проект, який би детально прослідковував би механізм взаємодії бездомної особи та різних організацій, які безпосередньо беруть участь в процесі її реєстрації. До таких організацій належать Центр обліку бездомних осіб, КП «Наше місто» та Департамент реєстраційних послуг. Детально дослідити цей механізм взаємодії ми можемо, розглянувши Додаток А.

Другим завданням є розробка пам'ятки для бездомної особи з покроковим переліком необхідних дій виконавши які бездомна особа отримає реєстрацію місця проживання (див. Додаток Б).

Для задоволення такої проблеми бездомних осіб, як отримання притулку чи місця для ночівлі, нами було розроблено Дорожню карту соціального захисту бездомних осіб у м.Запоріжжі.

В цьому документі перелічено установи та заклади, які всіляко сприяють бездомним особам в процесі їх реінтеграції.

До таких установ впершу чергу належать: Управління соціального захисту населення міської ради по районах, Районні адміністрації міської ради по районах, Дніпровський районний відділ Управління Державної міграційної служби України в Запорізькій області, Запорізький місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги та інші.

На нашу думку, основну цінність цього документу становить перелік громадських та релігійних організацій, які також опікуються проблемами бездомних осіб, особливою місією цих установ є надання бездомним особам притулку (оскільки на державному рівні в місті Запоріжжі не існує комунальних установ, які б надавали бездомним особам послугу з проживання).

Дуже часто в довготривалому процесі відновлення документів бездомній особі та процесі надання їй всіляких соціальних послуг, першочерговим питанням, яке потребує вирішення є саме надання такій особі прихистку, тобто елементарне вилучення особи з вулиці, ось саме тоді такі установи надають свою всебічну допомогу.

Проаналізувавши діяльність таких установ, ми маємо змогу зробити висновок, що існування таких закладів дійсно сприяє бездомним особам в їх реінтеграції.

Таким чином на нашу думку саме цей новий запропонований нами метод в соціальній роботі «кейс-менеджмент» надасть можливість досягти позитивного результату в соціальній роботі з реінтеграції бездомних осіб.

3.2. Порівняльний аналіз діяльності соціальних служб в реінтеграції бездомних осіб в Україні та в інших країнах світу

Досвід зарубіжних держав в соціальній роботі з реінтеграції бездомних осіб в першу чергу залежить від набутого досвіду тією чи іншою країною стосовно соціальної політики загалом, а також і соціальної роботи, зокрема [52].

Саме наявність знань та використання на практиці попереднього набутого досвіду іншими країнами в соціальній роботі з реінтеграції бездомних осіб, допомагає уникнути зайвих витрат на соціальні потреби та дає змогу здійснювати профілактику виникнення нових проблем та знаходження діючих рішень щодо подолання вже існуючих.

Саме тому таким важливим є інтерес до вивчення міжнародного досвіду та можливості його використання в умовах сучасної соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб в Україні.

Важливо усвідомлювати, що бездомність – це також особлива іноді навіть дуже особиста сфера життя людини, про яке, зазвичай, відсутня або навіть прихована в повному обсязі своєчасна та правдива інформація. Тому, чіпаючи найпотемніші сторони такого життя бездомних осіб, соціальний працівник в першу чергу мусить прагнути виявити та уміти розрізнити правдиву та не правдиву інформацію, яку надає про себе клієнт, таким чином вміти відокремлювати об'єктивні фактори від іміджових.

Першочерговим та нагальним питанням в соціальній роботі з реінтеграції бездомних осіб в Україні постає вирішення питання реєстрації безпритульних осіб. Міжнародна практика доводить, що в більшості розвинутих держав немає спеціальних законів, які б мали на меті вирішення питання реєстрації безпритульних осіб. У таких країнах, зокрема як Австрія, Естонія, США, в повному обсязі відсутня практика реєстрації безпритульних осіб, а для Швеції взагалі це питання є не актуальним, оскільки ця країна має високий рівень соціального забезпечення населення. Найбільш відомою є практика законодавчо закріпленого та використаного на практиці вирішення цих питань в Італії, Німеччині та Португалії. Наприклад, відповідно до діючих законів в Італії громадянин цієї країни, або іноземець без визначеного постійного місця проживання може звернутися до уповноваженої благодійної установи з проханням зареєструвати його за адресою місцевого відділу благодійної організації, яка в подальшому буде періодично перевіряти місцезнаходження відповідної особи на території обслуговування. У Німеччині реєстрація безпритульних осіб здійснюється за адресою розміщення спеціалізованих служб, метою яких є подолання специфічних соціальних труднощів, а Португалії за адресами благодійних чи релігійних організацій.

Оцінка масштабів чисельності бездомних та безпритульних осіб у Франції, в першу чергу, залежить від діяльності соціальних служб, які

володіють такою інформацією та відповідно публікують такі данні. Такими установами є – поліція, громадські організації, ЗМІ. Тому в національному масштабі такі данні про бездомних осіб можуть різнитися та коливатися в межах від 50 тис. до 80 тис осіб. Немає достовірної статистики щодо бездомності і в Україні. На сьогодні немає точних даних про кількість бездомних громадян: за різними джерелами, цифра варіюється від 30 тис. до 500 тис. осіб. Більших з цих осіб є людьми працездатного та репродуктивного віку, третиною всієї кількості бездомних осіб на жаль є жінки. Чимало бездомних мають базову або повну загальну чи професійно-технічну освіту, були колись кваліфікованими працівниками. Але значна кількість безпритульних та бездомних людей втратила не лише дах над головою, а й документи, що посвідчують особу (паспорт). Саме через це вони не можуть бути повноцінними та повноправними учасниками українського суспільства (користуватися своїми законними правами та свободами закріпленими в Конституції, зокрема послугами державної служби зайнятості зі сприяння в працевлаштуванні, оформити пенсію по віку чи по інвалідності, отримувати відповідну та належного рівня кваліфіковану соціальну та медичну допомогу, брати участь у виборах).

Натомість, у Європейських країнах та США інформація стосовно бездомних виражена ширше, в порівнянні з іншими країнами. Пояснити наявність такого явища можливо за рахунок існування в цих країнах великої кількості спеціалізованих програм (в тому числі і ті, що впроваджуються на державному рівні), саме на основі діяльності яких і проводиться збір необхідної інформації.

У США, Канаді та європейських країнах запроваджено та створено організації так званого «відкритого доступу», які можуть забезпечити бездомну особу необхідним ліжко-місцем, придатним для ночівлі, а плату за цю послугу здійснює держава. Також було відкрито багато притулків та навіть дозволялося знімати житло. Подібне існує і в законодавстві України і має назву такий притулок для бездомних осіб – соціальний готель.

У США ще у 1996 р. налічувалося приблизно 40 000 програм для допомоги бездомним особам, впроваджували та реалізовували такі програми 21000 центрів обслуговування. У відсотковому значенні показники були такі: некомерційні організації управляли 85 % всіх програм, а державні структури лише 15 %. Серед некомерційних організацій є благодійні організації, які становлять 51 % усіх програм, що допомагають бездомним особам, та релігійні (34%).

В даний час у США діє 16 різноманітних типів програм підтримки бездомних осіб:

- екстрені притулки (5700 програм);
- тимчасове житло (400 програм);
- програми постійного житла для колишніх бездомних;
- розповсюдження ваучера для екстреного надання місця для того, щоб переночувати (3100 програм);
- програми, які приймають ваучери і надають місце для ночівлі;
- продуктові склади (9000 програм);
- польові кухні;
- мобільні продуктові програми (3500 програм);
- програми фізичного здоров'я;
- програми боротьби з нарко- і алкозалежністю;
- програми по ВІЛ/Сніду;
- програми допомоги бездомним на вулиці;
- трудові табори для мігрантів, яким надають тимчасове житло;
- інші програми.

У 1987 році в США був прийнятий закон про соціальну підтримку бездомних і саме на основі цього закону регулювалась більша частина програм. Після прийняття закону про подібні соціальні послуги для такої вразливої верстви населення як безпритульні особи, з бюджету країни почали виділяти більше коштів. Першочерговим завданням на яке йшла основа маса витрат це

був ремонт, оновлення та навіть розбудова нічліжок. За перші 3 роки діяльності кількість місць таких притулках зросла в 1,5 рази в порівнянні з початковим етапом створення подібних закладів. В подальшому, коли потреба у вільних місцях поступово знизилась, фінансування почало скеровуватися на програми реабілітації бездомних осіб і забезпечення їх необхідними послугами.

Таким чином, на державному рівні в США почала діяти ідея «постійної та безперервної допомоги» та «збалансованого догляду». Тому при виявленні такої бездомної особи, яка перебувала у будь-якому стані соціального відчуження чи виключення, у кожному місцевому співтоваристві така особа могла отримати необхідна допомогу. Отже доступ до різних послуг забезпечувався за допомогою координаційних центрів, які в свою чергу повідомляли про всі наявні послуги та задовольняли їх.

Варто також дослідити досвід США щодо моніторингу вільних ліжко-місць у місцях нічного перебування бездомних осіб. Наявність вільних місць у притулках є неефективною та не доцільною, оскільки коштує дорого, тобто фінансування програм не скорочується, а безпритульні особи не отримують вказаної необхідної послуги чи допомоги. В США такі спеціалізовані організації можуть повідомити про наявність вільних місць в телефонному режимі чи через використання мережі Інтернету. Саме завдяки зусиллям таких організацій в деяких містах, управляючи системою моніторингу вільних місць вдалося скоротити їх існування до 1%.

Також дуже цінним для соціальних працівників, які здійснюють соціальну роботу з реінтеграції бездомних осіб в Україні, є досвід зарубіжних колег стосовно індивідуальної роботи з клієнтом. У 1991 р. було виділено 10 основних функцій програм індивідуального супроводу клієнта:

- 1) Участь в роз'яснювальній роботі, пошук та залучення клієнта (проведення лекцій, семінарів, профілактичних заходів, розповсюдження інформаційних листів) з використанням вуличної соціальної роботи.

- 2) Оцінка сильних та слабких сторін, визначення індивідуальних потреб кожного клієнта.

- 3) Створення індивідуального і комплексного плану обслуговування клієнта.
- 4) Забезпечення зв'язку між клієнтами та установами /організаціями, що надають певні послуги.
- 5) Проведення моніторингу реалізації клієнтами їх планів реабілітації та проблем, що виникають.
- 6) Захист інтересів клієнтів (представництво інтересів клієнта від його імені та за його згодою)
- 7) Безпосереднє обслуговування замість простої переадресації клієнтів до інших надавачів послуг.
- 8) Забезпечення необхідної, невідкладної, або навіть екстреної допомоги у кризовій ситуації.
- 9) Правозахисні дії та запровадження або внесення пропозицій щодо змін в соціальній системі, наприклад проведення більш сприятливої житлової політики щодо бездомних (відкриття притулків тощо).
- 10) Створення та забезпечення такими необхідними ресурсами, зокрема, такими як житло та робочі місця.

Зараз головним завданням у Франції є ефективне залучення нових, а також координація вже існуючих сил, які беруть безпосередню участь у вирішенні проблеми безпритульності. На жаль, суттєвою проблемою в Франції, як і інших містах деяких європейських країн є відсутність стійкої та постійної співпраці між містами. Таким чином кожне місто самостійно вирішувало проблему бездомних та стояло перед дилемою допомагати лише бездомним в межах свого містечка чи скеровувати їх до великих міст.

Поза проблемою знаходяться, ті хто в близькому майбутньому можуть стати бездомними, або вже перебувають у зоні ризику, тому що у соціальних програмах допомога таким категоріям осіб не передбачена, що в свою чергу через недоступність реальної допомоги та підтримки виходу з складних життєвих обставин (кризи) штовхає людей на соціальне дно.

Соціальні програми спрямовані лише на нинішніх бездомних, які вже зараз перебувають у СЖО.

Ще однією важливою проблемою для бездомних є проблема працевлаштування, оскільки є одним із вирішальних факторів у їх житті. Проте не всі працевлаштовані можуть працювати. За американською статистикою 17% із працевлаштованих не можуть справитися з роботою, а для тих хто не має роботи справитися з проблемою бездомності і зовсім не реально.

До основних труднощів з якими стикається бездомна особа під час пошуку роботи, або ж її виконання належать: відсутність освіти, навичок трудової діяльності, низька мобільність, несприятливі умови життя, недостатнє медичне обслуговування, а також в першу чергу вік бездомної особи.

Однак багато дослідників вважають, що саме працевлаштування є невід'ємною та важливою складовою реінтеграції. В Європі є безліч організацій, які допомагають бездомним особам з пошуком роботи та сприяють їх працевлаштуванню. Прикладом такої організації є Business Action on Homelessness, яка співпрацює більше ніж з 200 компаніями у Великобританії. Основною метою діяльності цієї організації є залучення працездатних бездомних осіб до постійної та систематичної роботи.

Ефективно застосовуються також програми, які забезпечують бездомних осіб не лише роботою, але й відновленням чи навчанням новим корисним життєвим навичкам, які в подальшому використовуються при формуванні та одержанні професійних навичок. В першу чергу, це різні види ремесла, а також елементарні навички приготування їжі.

Важливо звернути увагу на те, що для досягнення стійкого результату бездомним особам варто отримувати поради та підтримку з боку співробітників цієї організації, а також осіб, які вже мають досвід самостійного подолання таких кризових життєвих обставин.

До переліку вже отриманого та одного з найуспішнішого напрямку, який застосовується на Заході слід віднести «окупаціональну терапію» (Occupational

Therapy) саме він став важливим компонентом ефективної допомоги бездомним людям, які переживають труднощі у повсякденному житті та на роботі.

Таким чином, окупаціональна терапія – це терапія повсякденними заняттями, а також форма професійної соціальної роботи, що використовується багатьма спеціалістами соціальної роботи та інших галузей. На початку свого виникнення ця терапія використовувалась як інтегральна складова комплексної програми медичної, соціальної та психолого-педагогічної реабілітації. Особливого поширення ця терапія набула в Великобританії, а також в США.

В Україні цей термін отримав назву «трудотерапія». Відповідно спеціаліст, який застосовує саме такий різновид соціально-реабілітаційних технологій отримав назву «інструктор праці». Основним завданням терапевта є розроблення плану реабілітації клієнта з використанням повсякденних навичок та їх розвитком в подальшому.

В різних країнах ці терапевти працюють в різних установах та організаціях, зокрема, реабілітаційних центрах; в гуртожитках та центрах – «напівдорозі (halfway)» – для людей, що повертаються до нормального суспільного життя в якості активних його учасників.

Отже, підсумовуючи вищесказане можемо дійти до висновку, що досвід соціальної роботи з реінтеграції в зарубіжних країнах більш вагомий ніж наш вітчизняний, тому при запозичені вже існуючого досвіду інших країн Україна зможе удосконалити вже існуючі методи та технології соціальної роботи з бездомними особами.

3.2. Основні фактори оптимізації соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб в Україні

Формування української бездомності в масштабах і з особливостями, які характерні їй сьогодні, свідчать про те, що в Україні відсутня комплексна державна політика профілактики бездомності та реінтеграції бездомних, тому існує нагальна потреба її створення та впровадження.

1) Забезпечити комплексний системний підхід при створенні системи реінтеграції.

По-перше, заходи по реінтеграції бездомних осіб варто проводити як на макрорівні так і на макрорівнях.

На макрорівні – забезпечення формування і реалізації положень нормативно-правових документів та удосконалення соціальних програм щодо реінтеграції, в т.ч. таких, що забезпечують для бездомних доступність соціальних послуг та правової допомоги.

На мікрорівні (рівень конкретної бездомної особи) – це забезпечення формування та реалізації індивідуальних програм реінтеграції бездомних осіб.

2) Розробити загальнонаціональну концепцію і на її основі Державну програму реінтеграції бездомних громадян, що передбачає:

- удосконалення законодавчої бази, основним завданням якої стане профілактика бездомності та створення дієвої системи реінтеграції;

- внесення змін до відповідних Законів України в частині фінансування заходів, спрямованих на соціальний захист бездомних громадян;

- розробку державних програм, направлених на реінтеграцію бездомних;

- прийняття Закону України щодо сприяння розвитку неурядових організацій в Україні;

- сприяння розвитку соціального підприємництва для бездомних осіб;

- широке залучення до соціальної роботи з бездомними особами громадських організацій;

- поширення соціальної реклами з питань бездомності, залучення ЗМІ з метою інформування громадськості щодо шляхів вирішення проблем бездомних осіб;

- збільшення кількості закладів, що обслуговують бездомних громадян.

Також варто переглянути систему соціального обслуговування (надання соціальних послуг) бездомним особам, вдосконалити вже існуючі технології, методи та форми соціальної роботи з бездомними та безпритульними особами, залучити громадські та благодійні (релігійні) організації до спільного

вирішення проблеми соціальної реінтеграції бездомних осіб. Важливо впроваджувати якісну профілактичну роботу, що направлена на попередження безпритульності. На сучасному етапі допомога бездомним особам має здійснюватися шляхом їх реабілітації та соціальної адаптації, що є необхідною умовою їх поступової реінтеграції в суспільство.

Безумовно важливо використовувати світовий досвід реінтеграції бездомних осіб в суспільство. Досвід роботи неурядових організацій та волонтерського руху в країнах Європейського Союзу дає змогу зробити висновок про те, що масштаби діяльності неурядових організацій в цих країнах дуже великі і тому ефективність соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб не підлягає сумніву.

Отже, проблема соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб повинна бути визнана не лише на державному рівні, але й забезпечена фінансуванням програм профілактики та реінтеграції бездомних осіб на державному рівні.

Таким чином створення системи реінтеграції бездомних дасть можливість підвищити якість життя бездомних осіб, зменшити їх кількість, запобігти появі нових бездомних із групи ризику.

ВИСНОВКИ

Виконавши кваліфікаційну роботу магістра на тему « Соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб» можемо зробити такі висновки:

1) Становлення соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб в Україні розпочинається з аналізу причин та наслідків бездомності. До об'єктивних причин виникнення бездомності належить наявність складної соціально-економічної ситуації в країні. Поруч також існують суб'єктивні причини, які саме призводять громадян до втрати житла і як наслідок потрапляння в групу ризику чи в складні життєві обставини, які лише посилюють соціальне становище бездомності таких осіб, а також призводять їх до соціальної ізоляції (досить часто таких осіб називають соціально виключеними представниками суспільства, оскільки ними втрачаються будь-які соціально необхідні, корисні суспільні зв'язки, а для їх відновлення потрібно пройти багато етапів, які включають в себе соціальну адаптацію (пристосування до нових сприятливих умов, що мають на меті закріплення соціально корисних норм та правил поведінки) та соціальну реінтеграцію (повернення бездомної особи до суспільства як повноцінного його учасника, яке можливе лише за наявності надання комплексу різних соціальних послуг такій особі)).

Також було проаналізовано внесок різних вчених в дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб, серед них можна виокремити таких: А. Рябчук, Л. Соловій, М. Мінц, О.П.Демушкіна, М. Біонішев та Н.В. Кабаченко та інших.

2) Уточнивши зміст основних понять, ми маємо змогу визначити такі поняття, як соціальна робота, реінтеграція, бездомність, бездомна та безпритульна особа та інші.

Отже, бездомна особа – це особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок.

Безпритульна особа – повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, непризначених та непридатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані.

Особа, яка має притулок – особа, яка отримує послугу тимчасового притулку в закладах для бездомних осіб та інших соціальних закладах та установах, що надають такий притулок.

Реінтеграція бездомних осіб – це процес повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноцінних його членів.

Система реінтеграції бездомних осіб – це комплекс заходів для здійснення процесу повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноцінних його членів.

3) Основними принципами дослідження соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб є принцип діалектичного розвитку, принцип всезагального зв'язку, принцип діалектичної єдності теорії, експерименту та практики, принцип системності та історизму.

Основними методами дослідження є теоретичні: аналіз та синтез, індукція та дедукція, історичний, логічний та порівняльний; емпіричні – первинний та вторинний аналіз документальних джерел та статистичної інформації.

4) Відповідно до статті 16 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 р. № 2623-IV у нашій країні створено систему реінтеграції бездомних осіб з метою їх повернення до життя у соціумі.

Суб'єктами, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб, може надаватися тимчасовий притулок, соціальні, медичні, юридичні, освітні та реабілітаційні послуги за місцем перебування, а також у процесі

соціального патрулювання. Заклади соціального захисту для бездомних осіб створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднанням громадян, релігійними організаціями тощо.

5) Формами надання соціальних послуг бездомним особам є соціальне патрулювання та надання соціальних послуг у межах закладів соціального захисту для бездомних осіб.

6) Також вдалося проаналізувати досвід профілактичної соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб за кордоном, а також основні напрямки реінтеграції бездомних осіб в суспільство.

7) При дослідженні стану сучасної соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб в м.Запоріжжі було запропоновано інноваційний підхід до соціальної роботи з реінтеграції бездомних осіб – (метод кейс-менеджменту).

Також було підтверджено нашу думку, що наявність специфічних потреб бездомних осіб потребує більш ефективної реалізації державної соціальної політики шляхом впровадження відповідних соціальних програм через залучення благодійних фондів та організацій, які мають успішний досвід такої роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьмин К. В., Сутырин Б. А. История социальной работы за рубежом и в России (с древности до начала XX века). Москва : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. 480 с.
2. Селіванов В. Державна політика в Україні – правові та політичні засади *Право України*. 2002. № 12. С. 15-23.
3. Якубова Л. А. Особливості соціально-педагогічної роботи з бездоглядними та безпритульними дітьми та молоддю. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 432-436.
4. Кузьмин К. В., Сутырин Б. А. История социальной работы за рубежом и в России (с древности до начала XX века). Москва : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. 480 с.
5. Иванова Р. И. Социальное обеспечение в государственно организованном обществе: генезис, развитие и функционирование (правовой аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Москва, 1987. 40 с.
6. Нечаева А. М. Россия и ее дети. (Ребенок, закон, государство). Москва : ИГПАН, 2000. 225 с.
7. Никифоров А. Бездомность вчера, сегодня завтра. *Правозащитник*. 1998. № 3. С. 24 - 33.
8. Олифіренко Ю. І. Историчні аспекти проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Vcndtu/2012_60/48.htm. (дата звернення: 12.11.2019).
9. Стопчак А. Ю. Историчні аспекти виникнення та еволюції соціального захисту населення в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. №1. Т. 1. С. 60-64.
10. Андреев В. С. Правовые проблемы социального обеспечения в СССР. *Советское государство и право*. 1967. № 2. С. 30-34.
11. Рябчук А. М. Проблеми дослідження бездомності. URL :http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Soc/2004_32/03_ryabchuk_am.pd. (дата звернення: 12.11.2019).

12. Соловій Л. До питання бездомності в Україні: масштаби, соціальні аспекти, проблеми забезпечення житлом. URL : <http://www.nbuiv.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2019).

13. Мінц М. О. Бездомність: соціальний аспект. *Державне управління. Політологія*. Том 130. Вип. 117. С.47-50.

14. Демушкина О. П. Социальная работа. Ростов-на-Дону : «Феникс», 2004. 352 с.

15. Кабаченко Н. В. Бездомність : концепції та визначення. *Вісник НАДУ*. 2006. № 3. С. 220 -225.

16. Lewin R A. The meaning of Home among Elderly Immigrants: Directions for Future Research and Theoretical Development. *Housing Studies*. 2001. Vol. 16. № 3. P. 360 – 361.

17. Кабаченко Н. Теоретико-методологічні засади аналізу явища бездомності. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2007. № 3. С. 266-273.

18. Коваленко А. Е. Механизм десоциализации человека или «воронка бездомности». *Социальное обслуживание*. 2011. № 10. С. 9 -14.

19. Зінченко А. Г. Безпритульність як соціальне явище (до історії розв'язання проблеми). *Соціальна політика і соціальна робота*. 1998. № 1-2. С. 78 -85.

20. Андріїв В. В. Суб'єкти правовідносин із соціального страхування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. пр. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. Вип. 51. С. 358 - 361.

21. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №26. С. 354.

22. Никифоров А. Бездомность вчера, сегодня... Завтра. *Правозащитник*. 1998. №3. С. 24 -33.

23. Стивенсон С. А. О феномене бездомности. *Социологические исследования*. 1996. № 8. С. 26 - 33.

24. Бичков С. Аналіз становлення та розвитку системи соціального захисту в різних країнах світу та можливість адаптації набутого досвіду до умов України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2006. № 3. С. 189 -195.

25. Дементьева Н. Ф., Чеботова В. Ю. Бездомность и факторы риска увеличения числа бездомных. *Вестник общества специалистов по медико-социальной экспертизе, реабилитации и реабилитационной индустрии*. 2009. № 3. С. 29-33.

26 Дементьева Н. Ф., Чеботова В. Ю. Состояние психического здоровья бездомных как фактор, способствующий формированию бездомности и затрудняющий социальную интеграцию этой категории лиц. *Медико-социальная экспертиза и реабилитация*. 2009. № 3. С. 49-53.

27. Довідник суб'єктів (заклади, установи та недержавні організації), що надають соціальні послуги бездомним особам та особам, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, прийнятий Міністерством соціальної політики України від 01.07.2014 р. URL : http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=34941 (дата звернення: 06.12.2019).

28. Дементьева Н. Ф., Чеботова В.Ю. Лица без определенного места жительства и проблемы реинтеграции их в общество. *СОТИС – социальные технологии, исследования*. 2009. № 2. С. 57-63.

29. Про раду з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2010 р. № 538. *Офіційний вісник України*. 2010. № 50. С. 1651.

30. Про деякі питання діяльності центру обліку бездомних осіб : Наказ Міністерства соціальної політики України від 28.12.2011. № 574. *Офіційний вісник України*. 2012. № 7. С 269.

31. Типове положення про соціальний готель : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 03.04.2006 р. № 98. *Офіційний вісник України*. 2000. № 16. С. 233.

32. Довідник неурядових організацій України. Творчий центр Каунтерпарт. Київ, 1998. 519 с.
33. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 37. С. 1498.
34. Благодійний фонд «Соціальне партнерство»: URL : <https://socpartnerstvo.org/ua/news/media-news/1593-teatrdlya-bezdomnyh> (дата звернення 08.12.2019)
35. Київська міська громадська організація «Народна допомога – Київ» URL : <http://www.forumspaskiev.org.ua/databox/2011/12/19552.php> (дата звернення 08.12.2019).
36. Давидюк О. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні. URL : <http://www.cpsr.org.ua> (дата звернення 08.12.2019)
37. Гірник О. О. Соціальне обслуговування за законодавством України. Київ, 2014. 20 с.
38. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні : проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. № 4. С. 35 -39.
39. Кривобок Ю. Соціальні послуги у системі соціального захисту : проблеми та перспективи удосконалення в Україні. *Політичний менеджмент*. 2012. С. 97-102.
40. Литвиненко В. М. Складна життєва обставина як підстава надання соціальних послуг. *Підприємництво, господарство і право* : щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2010. №10. С. 75 -77.
41. Захаров М. Л. Право соціального забезпечення Росії : учебник. Москва : Издательство БЕК, 2001. 492 с.
42. Стаховська Н. М. Відносини в праві соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 132 с.
43. Галаганов В. П. Право соціального забезпечення : учебник. Москва : КНОРУС, 2010. 437 с.
44. Сташків Б. І. Право соціального обслуговування : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 567 с.

45. Право социального обеспечения : учебник / под ред. М. В. Филипповой. Москва : Юристъ, 2006. 446 с.
46. Медицинское право Украины : учеб. пособ. / В. Д. Волков, Л. Н. Дешко, В. П. Заблоцкий и др. Донецк : Изд-во Дон НУ, 2005. 268 с.
47. Довідник громадських організацій України. Київ : Ресурсний центр «Гурт», 1997. 240 с.
48. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. *Офіційний вісник України*. 2000. С. 1876.
49. Про внесення змін до Типового положення про центр обліку бездомних громадян : Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.04.2015 р. № 360. *Офіційний вісник України*. 2015. № 35. С. 1051.
50. Порядок здійснення соціального патрулювання, затверджений Наказом Міністерства соціальної політики України від 19.07.2011 р. № 283. *Офіційний вісник України*. 2011. № 62. С. 2483.
51. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. С. 232.
52. Пищуліна О. Наближення якості життя окремих груп населення (у першу чергу найменш захищених) до європейських соціальних стандартів: підсумки та пропозиції щодо прискорення просування України до цих стандартів. URL : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/December2009/07.htm> (дата звернення 08.12.2019).
53. Державний стандарт інтеграції та реінтеграції бездомних осіб : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.09.2013 р. № 596. *Офіційний вісник України*. 2010. № 78. С. 2914.
54. Семигіна Т. Н., Міщенко К. С., Кіча Т. Г. та ін. Соціальні послуги в Україні : сьогодення та перспективи. Київ : ВК «Зірка», 2007. 52 с.
55. Соловьева З. Р. Реабилитация бездомных : исследование «Ночлежки». *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2011. Том IV. № 3. С. 92 - 108.

56. Іванкова-Стецюк О. Б., Соха М. В. Альтернативні форми організації соціальної допомоги безпритульним у місті: добродійна діяльність громадських організацій і Церкви. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук. пр. Харків, 2008. С. 417 - 421.

57. Казанчан А. А. Види соціального забезпечення громадян в Україні : проблемні питання. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : збірник наукових праць. 2010. № 3. С.11-20.

58. Венгрежановська О., Кості С. Соціальна підтримка безпритульних. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2000. № 2. С. 38-47.

59. Лотохін В. Бомж – это не только лицо без определённого места жительства. URL : <http://www.9355.ru/lessons/author/lot/lot5/0681.html> (дата звернення 09.10.2019).

60. Як стають бомжами : свобода без зобов'язань. URL : <http://psychologys.ru/psixologiya-bomzhevaniya-svoboda-bez-obyazatelstv> (дата звернення 15.10.2019).

61. Причини і фактори появи осіб «бомж». URL : <http://www.yoursociolog.ru/ysocs-42-1.html> (дата звернення 17.11.2019).

62. Єрьоміна С. Відокремлені соціумом. URL : <http://glavred.info/zhizn/otdelennye-sociumom-pochemu-v-ukraine-rastet-chislo-bomzhey-363926.html> (дата звернення 16.10.2019)

63. Причини бездомності. URL : <https://bezdoma.nethouse.ua/articles/17707> (дата звернення 12.11.2019)

64. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посіб. / О. Г. Карпенко, Н. Ф. Романова. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 408 с.

65. Калачева И. И., Коломинский Я. Л., Левко А. И. Словарь социального педагога и социального работника. Минск : БелЭн, 2003. 256 с.

66. Соціальна робота. Ч. 3 : Робота з конкретними групами клієнтів / А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко, О. С. Брижувата та ін., за ред. Т. В.Семигіної та І. М. Григи. Київ : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 166 с.

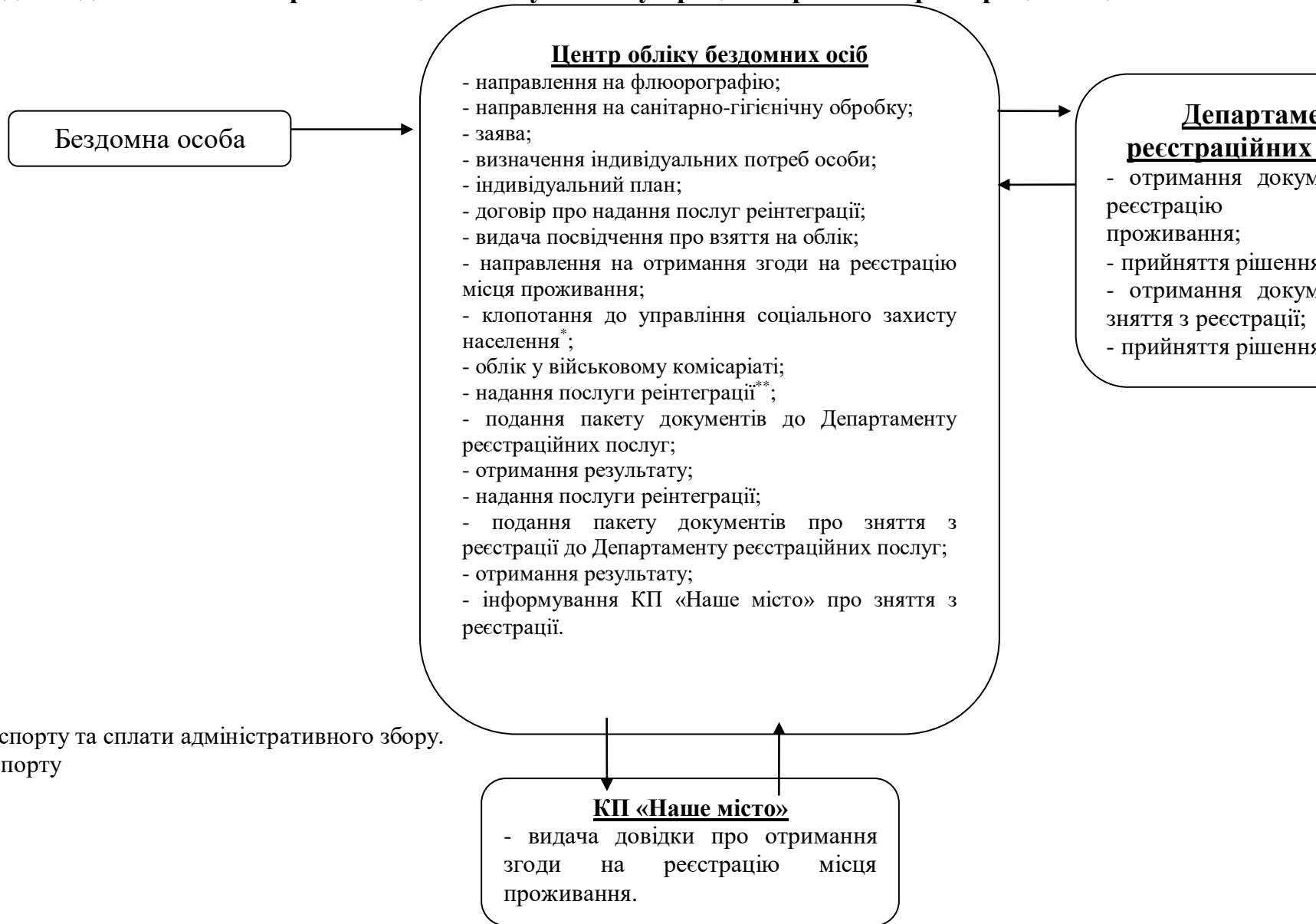
67. Соціальна політика і соціальна робота : Термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасик. Київ : МАУП, 2005. 560 с.

68. Чорбинский С. И. Социальная работа и социальные программы в США. Москва : Центр общечеловеческих ценностей, 1992. 525 с.

69. Козлов А. А. Социальная работа за рубежом : состояние, тенденции, перспективы : сб. науч. ст. Москва : Флинта, 1998. 224 с.

70. Социальная работа : теория и практика : учеб. пособ. / отв. ред. д.и.н. проф. Е. И.Холостова, д.и.н. проф. А. С. Сорвина. Москва : ИНФРА-М, 2004. 427 с.

Механізм взаємодії бездомної особи та різних соціальних установ у процесі отримання реєстрації місця

проживання

- * - для оформлення паспорту та сплати адміністративного збору.
- ** - при відсутності паспорту

Пам'ятка бездомній особі для отримання реєстрації місця проживання

1. Звернутися до Центру обліку бездомних осіб(м.Запоріжжя вул. Рекордна, буд. 9А).
2. Пройти флюорографічне обстеження за направленням (термін: 3 дні).
3. Пройти санітарно - гігієнічну обробку за направленням (при необхідності).
4. Подати заяву.
5. Отримати посвідчення про взяття на облік (термін: 1день).
6. Встати на облік у військовому комісаріаті(термін: 3 дні).
7. Укласти договір на отримання послуги реінтеграції (строк отримання послуги визначається згідно індивідуального плану для кожного отримувача).
8. Подати особисто документи до Департаменту реєстраційних послуг для отримання реєстрації (у разі незадовільного стану здоров'я документи подаються представником Центру).
9. Отримати послуги реінтеграції (строк отримання визначається індивідуально для кожної особи).
10. Отримати реєстрацію.

Контактний телефон 707-51-64

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Байдук Олена Анатоліївна, студентка 2 курсу магістратури, форми навчання заочна, факультету соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», адреса електронної пошти olenabayduk@ukr.net,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна робота з реінтеграції бездомних осіб» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Байдук О.А.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Капріцин І.І.